

Ga samen voor oud!

Twaalf inspirerende projecten met ouderen:
professionals uit kunst en zorg
over het succes van de samenwerking

Ga samen voor oud!

Twaalf inspirerende projecten met ouderen:
professionals uit kunst en zorg
over het succes van de samenwerking

Het LKCA

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

Hoe doen we dat?

Wij ondersteunen professionals en bestuurders in ons vakgebied met kennis. Op onze bijeenkomsten, die we vaak samen met partners organiseren, ontmoet je professionals uit het hele land die van en met elkaar willen leren of willen samenwerken. Ook zetten we samen met professionals nieuwe ontwikkelingen in gang. Onze website staat boordevol informatie en ook onze publicaties zijn daar te vinden. Volg ons via onze nieuwsbrieven en/of social media, dan blijf je op de hoogte van ontwikkelingen binnen en buiten de sector. Heb je een vraag? Dan kun je ons altijd bellen of mailen (030-711 51 00 of info@lkca.nl).

Inhoud

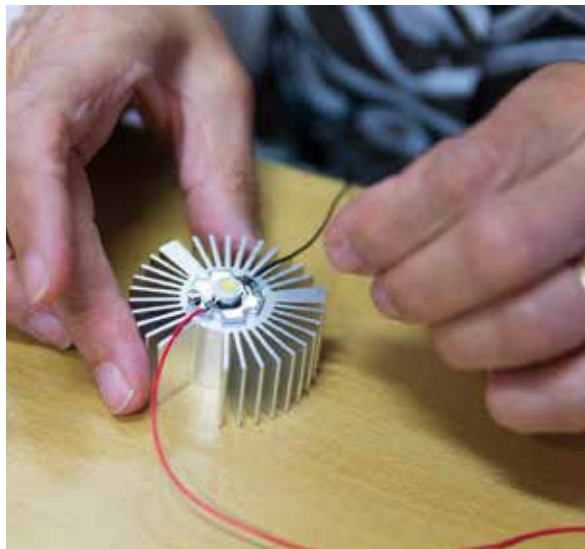
Inleiding	4
1. Projecten voor vitale ouderen	6
1.1 <i>Kunst Maakt de Mens</i> Van Gogh Museum	8
1.2 <i>FabricAge</i> Stichting Tout Maastricht	16
1.3 <i>STRP Senior</i> Stichting STRP	24
2. Projecten voor kwetsbare thuiswonende ouderen	32
2.1 <i>Time to dance</i> Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam	34
2.2 <i>Het geheugen van Amsterdam</i> Stichting Odensehuis	42
2.3 <i>Beeldkracht Oisterwijk</i> Stichting Beeldkracht	50
Tips voor professionals in kunst & cultuur	58
Tips voor professionals in zorg & welzijn	60
3. Projecten voor kwetsbare ouderen in een zorginstelling	62
3.1 <i>Huis van Herinnering</i> Zeeuws Museum	64
3.2 <i>Diva Dichtbij</i> Stichting Diva Dichtbij	72
3.3 <i>Kunstkracht 55+</i> Stichting Westland Cultuurweb	80
4. Intergenerationele projecten	88
4.1 <i>Twee keer kijken</i> Foam	90
4.2 <i>Het Verhalenhuis</i> Literair Productiehuis Wintertuin/De Nieuwe Oost	98
4.3 <i>Spiegelbeeld</i> De Gruitpoort	106
Links	114
Colofon	116

Inleiding

Het LKCA heeft 25 professionals, deels uit de kunst & cultuursector en deels uit de zorg & welzijnssector, uitgenodigd om de kneepjes van het vak omtrent ouderenprojecten te delen. Cultuur dichterbij ouderen brengen kan op vele manieren, zo blijkt uit de gesprekken, maar hoe zet je als theatermaker, fotograaf of musicus die allereerste stap? Google je de directeur van een zorgorganisatie en bel je die vervolgens gewoon op? Klop je met een kant-en-klaar plan aan bij het buurthuis om de hoek? In deze publicatie geven we een kijkje achter de schermen bij ouderenprojecten en delen makers hun bevoegdheid voor het werken met ouderen. Ze laten zien hoe samenwerking tussen verschillende sectoren leidt tot geweldig verrassende en verrijkende resultaten: projecten waarin zowel de ouderen als de betrokken professionals zich kunnen ontwikkelen.

In de afgelopen jaren is de aandacht voor ouderen en cultuurparticipatie sterk toegenomen, onder meer door het stimuleringsprogramma *Lang Leve Kunst* (2013-2016) waarvan het LKCA een van de partners was. En dat is maar goed ook, want actief bezig zijn met kunst blijkt op vele vlakken heilzaam voor ouderen. Ze komen uit hun *comfort zone* en ontmoeten mensen die hun hobby's en interesses delen. Weer een vleugje lipstick opdoen, of voorzichtig een dansje wagen, bevordert hun algehele welbevinden. Als we bedenken dat in 2020 maar liefst een kwart van de inwoners van Nederland ouder dan 65 jaar zal zijn, wordt duidelijk dat investeren in de gezondheid van ouderen geen bijzaak is, maar bittere noodzaak.

Binnen de diverse sectoren hebben we professionals op zowel uitvoerend als bestuurlijk niveau geïnterviewd: van kunstenaars, museumdocenten, projectleiders, dementieconsulenten en welzijnswerkers tot directie- en bestuursleden van overkoepelende zorgorganisaties. Stuk voor stuk vertellen ze hoeveel positieve en dankbare reacties ze hebben gekregen van de oudere deelnemers en hun omgeving. Omdat dé oudere niet bestaat, zijn de ouderenprojecten in deze publicatie in vier doelgroepen ingedeeld (waarbij sommige projecten meerdere doelgroepen bedienen): vitale ouderen, kwetsbare thuiswonende ouderen, kwetsbare ouderen in een zorginstelling, en ouderen samen met kinderen/jongeren (intergenerationeel). Verder geven we tips omtrent het opzetten en uitvoeren van ouderenprojecten en is een overzicht van regelingen en programma's ten behoeve van projectfinanciering opgenomen.

We bieden bewust geen uitputtende richtlijnen voor intersectoraal samenwerken. Het draait immers vooral om de klik die je moet hebben met een partner, een gemeenschappelijke drijfveer waardoor je tot elkaar komt. Wel willen we vanuit onze rol als kennisinstituut tonen hoe het uiteenlopende partijen is gelukt om hun projecten te verduurzamen, in de hoop dat we andere makers inspireren om ook voor én met ouderen aan de slag te gaan. Culturele aandacht voor ouderen loont!

Ingrid Smit en Angela van Dijk

Specialisten cultuurparticipatie en sociaal domein

Projecten voor vitale ouderen

*'Dit is niet zomaar wat fröbelen,
maar streven naar het maximaal haalbare.'*

*‘Het geklaag
van alledag over
steunkousen,
pillen en kwaaltjes
maakt plaats
voor een nieuw,
positief
gespreksonderwerp.’*

Project

Kunst Maakt de Mens, een workshopprogramma
op (zorg)locaties voor 70-plussers

Doelgroep

vitale ouderen / kwetsbare thuiswonende ouderen /
kwetsbare ouderen in zorginstelling

Kunstdiscipline

beeldende kunst

Organisatie

Van Gogh Museum

Locatie(s)

Amsterdam, Arnhem, Assen, Dordrecht,
Nuenen, Zundert

Geïnterviewden

Marie-José van Schaik,

manager Begeleide Programma's

Van Gogh Museum;

Marthe de Vet,

hoofd Educatie & Interpretatie Van Gogh Museum;

Ronald Schmidt,

Raad van Bestuur Cordaan

Kijk voor meer informatie op:

www.kunstmaaktdemens.nl

www.cordaan.nl/kunst-maakt-de-mens

De publicatie 'Ouderen ontmoeten Van Gogh' met
daarin de onderzoeksresultaten van de Universiteit
van Amsterdam (2017) is te downloaden via
[www.lkca.nl/informatiebank/ouderen-
ontmoeten-van-gogh](http://www.lkca.nl/informatiebank/ouderen-ontmoeten-van-gogh)

1.1 Kunst maakt de mens

Kunst Maakt de Mens is een workshopprogramma voor ouderen, waarbij het Van Gogh Museum naar verschillende (zorg)locaties toe gaat. Zo maken ouderen kennis met het leven en werk van Van Gogh zonder dat zij zelf naar het museum hoeven te gaan. Marthe de Vet vertelt hoe de missie van het museum is opgenomen in de programma-opzet: 'We hebben bekeken hoe we met Van Gogh, als mens en als kunstenaar, relevantie en meerwaarde kunnen bieden voor een oudere doelgroep, zodat hij voor hen persoonlijk van betekenis wordt.' Terugkijkend op hun leven blijken ouderen met vergelijkbare vragen bezig te zijn als Vincent van Gogh. Wat raakt me? Waar liggen mijn talenten? Het museum grijpt Van Goghs zoektocht aan om kunstbeoefening te introduceren bij kwetsbare ouderen. Ronald Schmidt zag vanuit Cordaan direct aansluiting. 'Kunst is belangrijk voor mensen. Ook voor ouderen die vanwege beperkingen niet meer in staat zijn hier zelfstandig van te genieten. Dit project biedt die kans.'

'Veel mensen die deelnemen aan de workshops zijn op hun twaalfde of dertiende gaan werken. Hoe prachtig is het dat we ze nu alsnog kunnen laten kennismaken met Van Gogh,' zegt Marthe. 'Bovendien resulteert zo'n workshop in sociale interactie op een heel ander niveau. Het geklaag van alledag over steunkousen, pillen en kwaaltjes

maakt plaats voor een nieuw, positief gespreks-onderwerp.' Naast het Van Gogh Museum, initiatiefnemer van *Kunst Maakt de Mens*, zijn Viatore, Vereniging De Zonnebloem, Stichting Vier het Leven en Cordaan vanaf de start bij het programma betrokken. Volgens Marthe zijn dit onmisbare partners. 'Door samen te werken met de zorgsector houden we voeling met verschillende drijfveren van ouderen. De ouderenpopulatie is niet alleen divers, maar ook heel veranderlijk: dé oudere bestaat niet. We hebben inmiddels bewezen dat ons programma bijdraagt aan positieve gezondheid en blijven actief zoeken hoe we meerwaarde kunnen bieden aan ouderen.'

Ontdek de kunstenaar in jezelf

Getrainde kunstenaars, die een didactische aantekening hebben van het museum, geven beeldende workshops in buurthuizen en zorginstellingen. Ze nemen daarvoor een rijdend atelier vol Van Gogh-objecten en materialen mee. Eerst krijgen de ouderen een interactieve introductie op het werk van Van Gogh. 'We laten veel spullen rondgaan, om hen zelf te laten voelen en vertellen,' legt Marie-José van Schaik uit. 'Dit werkt drempelverlagend en doorbreekt mogelijke weerstand. Dit is ook het uitgangspunt in de startopdracht, waarbij ouderen mogen krassen op papier met potlood en houtskool. Het gaat echt om krassen, niet om tekenen!

We benadrukken dat er niets fout kan gaan.' Ouderen bespreken elkaars werk, waarna Van Goghs brieven aan de orde komen. De kern van de workshop bestaat uit het maken van een persoonlijk kunstwerk in oliepastel. Ouderen komen erachter wat kunst met hen kan doen, ongeacht leeftijd of mogelijkheden, en dat ze daarmee iets kunnen uitdrukken, zoals Van Gogh dat ook uitdroeg. Na afloop krijgen alle deelnemers hun kunstwerk mee naar huis.

Kunst Maakt de Mens weet de nieuwsgierigheid van een diverse groep ouderen te prikkelen. Meer dan de helft van de deelnemers was nog

niet eerder actief met kunst en cultuur in aanraking gekomen. Onderzoek van het museum en de Universiteit van Amsterdam (2015-2017) laat zien dat het beleven en maken van beeldende kunst tijdens *Kunst Maakt de Mens* een onmiskenbaar weldadig effect heeft op de gezondheid van ouderen.

'Mensen worden meegenomen in de wereld van een groot kunstenaar.'

Om ouderen te activeren en hun sociale netwerk te vergroten, bleek een eenmalige workshop ontoereikend. 'Ouderen wilden bovendien veel meer dan we hadden verwacht,' vertelt Marthe. 'En dus hebben we *Kunst Maakt de Mens* doorontwikkeld. Het programma bestaat nu uit een basisworkshop, twee verdiepende workshops en een museumbezoek.' Volgens Ronald zit de kracht van het project in het niveau van de workshops. 'Mensen worden meegenomen in de wereld van een groot kunstenaar. Daarnaast zijn ze samen aan het werk: samenzijn is een ontzettend belangrijk fenomeen in ieders leven.' De workshops leiden af van alledaagse besloomingen en mensen ontdekken dat ze veel meer kunnen dan zij in eerste instantie denken.

Organisatiebrede aanpak

Met ingang van 2018 organiseert het Van Gogh Museum speciale middagen voor oudere museumbezoekers. Volgens Marie-José draait het hier met name om afstemming op de oudere bezoeker: 'Denk aan meer tijd per kunstwerk, extra servicemedewerkers en zitplaatsen.' Marthe vertelt dat het museum er meer voor ouderen wil zijn, maar zich ook als organisatie verder wil ontwikkelen. 'Vanuit de afdelingen Educatie en

Marie-José van Schaik: Maak rondleiders bewust van de fysieke beperkingen van ouderen door simulatietrainingen waar ze deze aan den lijve ondervinden.

Marketing zijn wij de aanjagers, maar een programma als dit raakt de hele organisatie. Iedereen moet mee, en dus trainen we op de vloer. Rondleiders, front office, beveiligers en horeca.' *De Kunst Maakt de Mens*-methodiek wordt breed uitgedragen. Vijf partnermusea hebben de lesplannen overgenomen en het Van Gogh Museum biedt intervisie voor hun educatoren en museumdocenten. Verder deelt het museum de expertise omtrent het workshopprogramma ruimhartig via congressen, workshops en expertmeetings. 'Natuurlijk houden we onze kennis niet voor onszelf. We willen juist andere musea laten zien wat je met je collectie kunt losmaken en wat je voor deze groep te bieden hebt,' aldus Marthe.

'Jullie hebben iets met zonnebloemen, wij ook, zullen we eens praten?'

Positieve gezondheid

De theorie rondom positieve gezondheid van arts-onderzoeker Machteld Huber (Universiteit Maastricht) vormde het uitgangspunt bij het zoeken van samenwerkingspartners. Huber kijkt veel breder naar gezondheid dan het gangbare medische model en richt zich op het complete welbevinden. Ouderdom komt nu eenmaal met gebreken, maar die gebreken bepalen niet wie iemand is. In plaats daarvan richt Huber zich op iemands aanpassingsvermogen en vermogen tot zelfregie bij fysieke, emotionele en sociale uitdagingen. Volgens Huber is het vooral belangrijk dat ouderen, ondanks hun beperkingen, nog positief kunnen denken over hun gezondheid.

Transitieadviespraktijk Viatore werkt regelmatig samen met Machteld Huber en bracht het Van Gogh Museum in contact met zorgpartijen. Van Goghs beroemde schilderij *Zonnebloemen* bleek een ludieke entree bij de gelijknamige vereniging. 'Ik heb ze gemaald en gezegd: 'Jullie hebben iets met zonnebloemen, wij ook, zullen we eens praten?'' lacht Marthe. 'En toen had ik binnen een uur antwoord!' Via het netwerk van Van Gogh Museum-medewerkers vond Marthe snel gelijkgestemden binnen Cordaan en Stichting Vier het Leven. Ze onderstreept het belang daarvan. 'Iemand die de waarde van cultuurervaring kent en die jouw passie voor cultuur deelt, kan dat omzetten in bewijslast.' Want dat er binnen de zorg nog veel overtuigingskracht nodig is om kunst in te zetten, beaamt Marthe.

Marthe de Vet: Kies gericht voor samenwerkingsverbanden waarbij je echt meerwaarde kunt bieden en durf het ook te zeggen als iets niet bij je past.

Ronald Schmidt: Kunst en zorg: doen! Want kunst verbindt, verbreedt het inzicht en brengt mensen in contact met diepere en betekenisvolle lagen in zichzelf.

'De geldstromen in de zorg vragen om keihard bewijs. Dat begint met de kwaliteit van je programma, maar ook de bewezen effecten ervan.'

'We doen dit vanuit Waardigheid en trots, bedoeld om onze ouderen een waardige oude dag te bieden.'

Pionieren

'De zorg is een soort mammoettanker. Voordat je daar iets veranderd hebt, ben je écht een tijd bezig. Wat wij doen is pionieren, elkaar leren begrijpen,' aldus Marthe. Voor de financiering van *Kunst Maakt de Mens* is het museum afhankelijk van externe partijen. 'Om niet afhankelijk te zijn van één partij, zoeken we naar een mix van geldstromen, waarbij we ook corporate partners benaderen – al is ons programma wel een heel andere propositie dan een traditionele tentoonstelling.' In het kader van het *Lang Leve Kunst*-programma werd *Kunst Maakt de Mens* financieel ondersteund door de ouderenfondsen Fonds Sluyterman van Loo en Stichting RCOAK (2014-2017). Marthe merkt dat ouderen zelf niet direct bereid zijn om veel te betalen. 'Ze zijn opgegroeid in een verzorgingsstaat en geld is een drempel voor ze.' Wel dragen de zorgpartijen bij. 'Cordaan financiert de ruimtes, de menskrachten, de catering rondom de workshop en de inzet van de kunstenaar,' licht Ronald toe. 'We doen dit vanuit het VWS-programma *Waardigheid en trots*, bedoeld om onze ouderen een waardige oude dag te bieden.'

Steun van bovenaf is volgens Marthe onmisbaar. 'Op ons niveau gebeurt het, maar de directie en Raad van Toezicht sturen het aan vanuit hun visie – 'ouderen zijn een hoofddoelgroep waar we voor gaan, het Van Gogh Museum is er voor alle leeftijden' – en dragen het uit richting collegamusea en de overheid.'

Binnen het samenwerkingsverband hebben alle partijen dezelfde intenties, maar ook zo hun eigen tegenslagen, zagen Marthe en Marie-José. 'Je kunt geen museale drive op de zorg leggen. Soms willen we gewoon te snel, want er verandert al zoveel in de zorg.'

‘De ontwerpers zijn dienstbaar aan de ouderen, waarbij de ambachtexperts de schakel zijn als overdragers van het concept.’

Project

FabricAge, creatieve handwerk- en textiel-workshops in pop-upateliers voor ouderen

Doelgroep

vitale ouderen / kwetsbare ouderen thuiswonend / kwetsbare ouderen in zorginstelling / intergenerationeel

Kunstdiscipline

textiel

Organisatie

Stichting Tout Maastricht i.s.m. FASHIONCLASH

Locatie(s)

Maastricht

Geïnterviewden

Geerte Courtens,

projectmedewerker sociaal-artistiek & senioren

Stichting Tout Maastricht en opbouwwerker Trajekt

Tiel Janssen,

textielkunstenaar en ambacht-expert FabricAge

Kijk voor meer informatie op:

www.toutmaastricht.nl/projecten/voor-senioren/fabricage

www.fabric-age.nl en www.trajekt.nl.

1.2 FabricAge

FabricAge is een grootschalig participatieproject voor Maastrichtse ouderen waarbij zij in workshops breien, weven en borduren. Ze krijgen les van experts op leeftijd over 'vergeten' handwerktechnieken, breiden hun eigen vaardigheden uit en hebben het ondertussen samen gezellig.

'Ik zorg ervoor dat mensen íngroeien in iets waarin ze kunnen dóórgroeien.'

Volgens workshopbegeleider Tiel Janssen gaat het creatieve proces over er (voor elkaar) zijn en is het medium daaraan ondergeschikt. 'Ik zorg ervoor dat mensen íngroeien in iets waarin ze kunnen dóórgroeien. En dat moet je vooral plezierig houden!' *FabricAge* is een initiatief van Tout Maastricht en het internationale modeplatform FASHIONCLASH. Naar aanleiding van het succesvolle maatschappelijke project *Let's (Ad)dress The People* uit 2016 zetten beide organisaties hun samenwerking voort, ditmaal om een textielproduct en -label op te zetten, genaamd *FabricAge*. 'Je kunt de naam zien als Textiel ontmoet Leeftijd, maar ook uitspreken als 'fabricage' zoals de Maastrichtenaren dat doen,' zegt Geerte Courtens. 'Dan verwijst je naar het aspect van het handwerk.' In de zomer van 2017 vonden in Centre Céramique en in diverse buurthuizen en zorginstellingen in Maastricht 75 gratis

handwerk- en textielworkshops plaats. Meer dan 150 ouderen tussen de 55 en 90 jaar werkten mee aan de totstandkoming van de eerste *FabricAge*-creatie. Deze spraakmakende installatie, bestaande uit enkele op zichzelf staande textielstukken, was vervolgens te bewonderen op verschillende locaties in de stad.

FabricAge is een vorm van social design: ambacht-experts gaan samen met enthousiaste ouderen aan de slag om de ontwerpen van textiel-designers te realiseren. Geerte benadrukt dat de ouderen als uitvoerders altijd centraal staan. 'De ontwerpers zijn dienstbaar aan de ouderen, waarbij de buddy's [de ambacht-experts] de schakel zijn als overdragers van het concept.' De textieldesigners, ambacht-experts en ouderen vormen samen een *create-community*. In de toekomst willen FASHIONCLASH en Tout Maastricht de community spraakmakende en hoogwaardige ontwerpen in opdracht laten vervaardigen, waarbij hun rijke kennis en ambachtelijke expertise de *unique selling points* zijn.

Verbinden door vertalen

Breien, weven, borduren, macrameeën, punniken: stuk voor stuk handwerktechnieken die naar de achtergrond zijn verdrongen in een tijd waar alles draait om massaproductie en *fast fashion*. Bij het

maakproces van *FabricAge* zijn de oudere workshopleiders, houders van dit levend erfgoed, dan ook onmisbaar. Deze ambacht-experts vormen de verbinding tussen het ontwerp, het materiaal en de vele creatieve handen. Ook Geerte is bij *FabricAge* actief als verbinder, en wel op een heel bijzondere manier. 'Doordat ik niet alleen als opbouwwerker bij Trajekt werk, maar ook als projectmedewerker aan Tout Maastricht verbonden ben, kan ik in mijn banen het beste van twee werelden combineren.' Cultuurparticipatie blijkt een uitgelezen manier om bruggen te slaan tussen kunst en welzijn.

'Eenzaamheid is een beladen woord, maar we zagen hoe blij ouderen waren om er even uit te zijn.'

Maastricht als stad was het uitgangspunt voor het ontwerp van *FabricAge*: samenhang vinden tussen de verschillende wijken en de diversiteit aan inwoners. 'Welzijnswerk draait vaak om grote thema's zoals armoede, eenzaamheid en polarisatie,'

aldus Geerte. 'Dat kun je niet plompverloren omzetten in een cultureel concept. We hebben gekeken hoe je verbinding kunt verbeelden.' De textielontwerpers gingen uit van de stadsplattegrond van Maastricht. Iedere wijk zou een eigen plattegrond maken, die nieuw werd vormgegeven, maar met behulp van ambachtelijke technieken werd uitgevoerd. 'Mensen waren aanvankelijk huiverig,' vertelt Geerte. 'Je komt van bovenaf met iets abstracts, een aanpak die niet aansluit bij hoe wij in het welzijn te werk gaan.' Dus zocht Geerte naar een manier om een concept dat ver van wijkbewoners af stond, te vertalen naar een motivatie om mee te doen. Ze legde uit dat mensen, door samen te werken aan de plattegrond, konden laten zien wat de wijk voor hen persoonlijk betekende en waar ze trots op waren. 'Mensen uit volkswijken komen niet zo gauw in aanraking met flamboyante types als kunstenaars en buddy's. Zodra die zeiden: 'Wat jij kan, is fantastisch!' straalden ze.' Bovendien kreeg het project veel media-aandacht. 'Als je op tv komt, dan doet dat wat met je,' aldus Geerte. Uiteindelijk was de betrokkenheid onder de wijkbewoners dusdanig groot dat ze zelfs handtekeningen inzamelden om hun kunstwerk in de wijk te laten plaatsen, en met succes.

Diversiteit onder deelnemers

'Eenzaamheid is een beladen woord, maar we zagen hoe blij ouderen waren om er even uit te zijn,' vertelt Geerte. Vooral alleenstaande vrouwen bezochten de workshops en genoten van het werken met kwalitatief hoogwaardige materialen. Mensen konden op eigen initiatief binnenlopen bij het Centre Céramique. Deze workshops trokken vooral vitale ouderen, net als die in de buurthuizen, waar al sociale clubjes gevormd waren die

Geerte Courtens: Toon het eindresultaat van je project op openbare locaties en vermeld de namen van alle deelnemers op de tekstbordjes. Zo geef je iedereen credit en zorg je voor verbinding en herkenning.

nu als bestaande groep bij *FabricAge* aanhaakten. De workshops in de zorginstellingen boden kwetsbare ouderen een welkome afwisseling, maar vroegen wel veel meer van de ambacht-experts, omdat deze deelnemers minder zelfstandig waren. 'Mensen komen daar voor jou – niet om een kunstje te leren,' stelt Tiel. 'Als je mensen persoonlijk aan je weet te binden, door aan te sluiten bij hun belevingswereld, dan krijg je ze mee.'

'Jongeren die een brede blik en empathisch vermogen kunnen koppelen aan hun inhoudelijke kennis, bereiken altijd wel wat bij ouderen.'

Afgaand op de diversiteit binnen de doelgroep bood *FabricAge* uiteenlopende mogelijkheden om te participeren. Als voorbeeld noemt Geerte een mevrouw die bijna nergens meer toe kwam. 'Het enige wat ze nog leuk vond was draden oprollen. Dus die heeft heerlijk klosjes zitten maken, waar de andere dames weer mee verder konden.' Tiel sluit zich bij Geerte aan: 'Vanuit vroeger hebben mensen allerlei belemmeringen,

zo van dat kan ik niet, en het is niet goed genoeg. Ik vertelde ze dat het enige wat uitmaakte was dat zij het goed vonden. Dan bloeiden mensen meteen op!'

Werken met ouderen

Gevraagd naar haar leeftijd – Tiel is 73 – en hoe zij haar rol als ambacht-expert tussen andere ouderen ervaart, zegt Tiel dat ze helemaal niet met leeftijd bezig is. 'Op mijn 58ste ging ik voor de tweede keer naar de kunstacademie, tussen de jonge voltijdstudenten. Leeftijd speelt voor mij geen rol, voor alles wil ik creativiteit en ambachtelijkheid kunnen delen. Kijken waar je elkaar kunt voeden.' Lesgeven draait volgens Tiel om doorgeven. 'Het klinkt egoïstisch, maar pas als ik zelf geprikkeld word, kan ik uitdelen.' Omgaan met ouderen is allesbehalve ingewikkeld, zegt ze. 'Jongeren die een brede blik en empathisch vermogen kunnen koppelen aan hun inhoudelijke kennis, bereiken altijd wel wat bij ouderen.'

De textiel-designers moesten zich niet alleen schikken naar een gezamenlijke opdracht, maar ook kunnen omgaan met ouderen. Dit leverde weleens spanningen op. *FabricAge* wil namelijk spraakmakende textielcreaties te koop aanbieden, waardoor het resultaat van de workshops aan bepaalde eisen moest voldoen. 'Designers worstelden met de vraag of het nu om participatie ging of om het eindresultaat.' Geerte geeft aan dat ze bij vervolgprojecten sterker gaan inzetten op de agogische vaardigheden van de ambacht-experts, door ze te ondersteunen met bijvoorbeeld een stagiair. 'Vooral bij ouderen met een dwingend karakter, of een psychiatrische achtergrond, bleek dat de buddy's meer in huis moesten hebben dan het

kunnen overdragen van technieken. Omgaan met ondermijnd of weerbarstig gedrag viel hen zwaar.' De taakgerichtheid werd daardoor ondergeschikt aan de groepsdynamiek.

Sociale groei

Geerte zag diverse bewonersgroepen nader tot elkaar komen. 'In de achterstandswijk Witten-vrouwenveld hadden we regelmatig deelnemers met een grote afstand tot kunst en cultuur. Uiteindelijk waren zij misschien wel het trotst op hun werk.' Bewoners van zorgcentrum Scharwyerveld werkten samen met vrouwen uit een nabijgelegen asielzoekerscentrum. 'Zij maakten heel andere kleurencombinaties: waar de ouderen best sober borduurden, kozen de Syrische vrouwen juist voor

glanzende materialen, feestelijk en vol glitters.' *FabricAge* maakt iets los bij mensen, vooral omdat ze samen aan iets werken waarbij niet alles al voorgeschreven is. Cultuurparticipatie gaat volgens Geerte dan ook niet alleen over meedoen, maar ook over meedenken en mee-creëren. Naast de creatieve ontwikkeling van de deelnemers, groeien ze ook op sociaal vlak, merkt Geerte. De drijfveer verschuift langzamerhand van het handwerken naar het delen van levensverhalen. 'In het begin ligt de focus op het breien, want dan hoeven mensen niet met elkaar te praten. Na een tijd komt het contact op gang en zie je dat mensen zich beter gaan verzorgen. Een beetje make-up, leukere kleren. Ze maken een nieuwe start!'

Tiel Janssen: Ga niet uit alleen van wat jij mooi vindt als je een creatief proces begeleidt, maar sta open voor de reflectie van de ander.

*'We doen niet aan
bezigheidstherapie
of dagbesteding,
want daar ben
je in feite alleen maar
aan het zenden.
Kunstenaar en
deelnemers zijn hier
elkaars gelijken.'*

Project

STRP Senior, participatieprojecten rondom techniek voor 65-plussers en technologische kunstenaars

Doelgroep

vitale ouderen / intergenerationeel

Kunstdiscipline

nieuwe media

Organisatie

Stichting STRP

Locatie(s)

Eindhoven

Geïnterviewden

Shirley Hendrikse,

projectleider STRP Senior

Ricky van Broekhoven,

geluidskunstenaar en ontwerper van

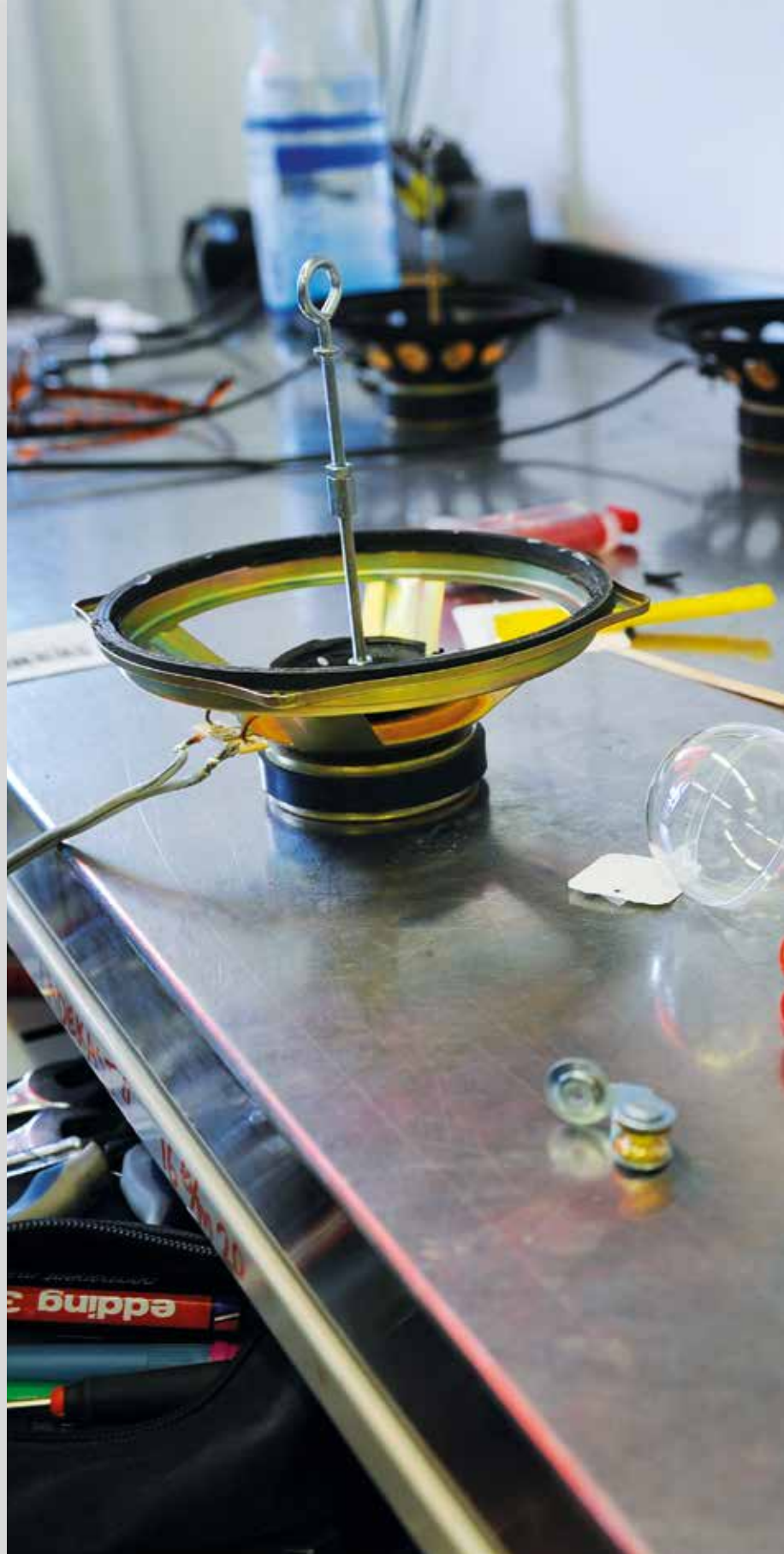
Fluid Resonance (onderdeel van STRP Senior)

Kijk voor meer informatie op:

www.strp.nl/share/strp-senior

www.kunstroute65.nl

1.3 STRP Senior

Onder de noemer *STRP Senior* organiseert Stichting STRP uiteenlopende participatieprojecten voor ouderen en kunstenaars, waarbij nieuwe media, creativiteit en technologie verbindende factoren zijn. Binnen elk project ligt de nadruk op kennisuitwisseling. *STRP Senior* betreft een brede groep nieuwsgierige ouderen bij het STRP-programma en brengt ze in contact met even nieuwsgierige jongere generaties. Tijdens de STRP Biënnale, een tweemaaljaarlijkse evenement rondom creatieve technologie en experimentele popcultuur, presenteert *STRP Senior* de projectresultaten. 'In Eindhoven en omstreken wonen enorm veel gepensioneerde techneuten en kenniswerkers, afkomstig van bedrijven als Philips en DAF,' vertelt Shirley Hendrikse. 'Die brengen we in contact met hedendaagse kunstenaars, zodat ze van elkaar kunnen leren.' Ouderen delen hun vakkennis over ambachtelijke techniek, bijvoorbeeld op het gebied van elektronica, mechanica en werktuigbouwkunde. Gelijkwaardig samenwerken is het uitgangspunt. 'Als je samen een passie deelt, valt leeftijdsverschil weg,' ziet Shirley. 'Ouderen weten dingen die ik niet weet,' zegt Ricky van Broekhoven. 'Ze hebben specifieke vaardigheden en beheersen complexe technieken waar ik niet tegenop kan.'

'Als je samen een passie deelt, valt leeftijdsverschil weg.'

Opvallend is dat *STRP Senior* vooral veel mannelijke deelnemers trekt, waar doorgaans overwegend vrouwen actief deelnemen aan culturele ouderenprojecten. Deze mannen staan midden in

het leven en zijn niet op zoek naar tijdverdrijf; ze hebben juist interesse in uitdagende projecten die een beroep doen op hun kennis en kunde. Vanwege hun technische achtergrond brengen de deelnemers een schat aan analoge kennis mee die voor een nieuwe generatie kunstenaars van waarde is. *STRP Senior* speelt in op nieuwsgierigheid. Wat kun je met hedendaagse technologie? Is de toekomst iets waar je bang voor moet zijn? 'De ouderen doen een bijzondere ervaring op met iemand van een jongere generatie. Wat kunstenaars nu precies bezighoudt en wat ze kunnen, dat intrigeert ze. Daarnaast wordt de technologie van nu minder abstract.' Daarbij leidt begrip tot respect, zegt Shirley. 'Hoe meer ouderen zien, des te meer ze begrijpen. Ze kunnen met hun kinderen meepraten, omdat ze écht weten waar het over gaat.'

Tweerichtingsverkeer

Shirley vertelt hoe het *STRP Senior*-programma is ontstaan. 'In 2013 hebben we een *kick-off* van *STRP Senior* gelanceerd op de STRP Biënnale,

waar we tweehonderd ouderen voor hebben uitgenodigd. Daarna zijn er vijftien verschillende deelprojecten gestart, die zich presenteerden op de Biënnale van 2015.' Het programma is gekoppeld aan de tweemaaljaarlijkse STRP Biënnale cyclus: het eerste jaar ligt de nadruk op onderzoek en experiment en het daaropvolgende jaar op presentatie. Alle deelnemers worden daarbij nadrukkelijk aangesproken op hun kennis.

'Ze ontdekken andere manieren om hun skills van vroeger te gebruiken.'

'Het hoofddoel van *STRP Senior* is laten zien dat creativiteit leeftijdloos is. Dat we daarmee tevens het welzijn van de ouderen verhogen, is natuurlijk een geweldige bijvangst,' aldus Shirley. Het programma is niet voor alle ouderen weggelegd, maar richt zich op een specifieke groep gepensioneerden. *STRP Senior* schakelt ouderen-netwerken in om deelnemers te vinden. 'Denk aan de pensioenvereniging van DAF, de vereniging van klokkenmakers, hobbyclubs of buurthuizen,' tipt Shirley. Verder worden ook huis-aan-huisbladen ingezet en heeft STRP mettertijd een eigen bestand opgebouwd. 'Doordat we zo gericht ouderen werven, levert dit ons vanzelf competente deelnemers op. We hoeven nooit iemand af te wijzen.' Er wordt bovendien gewerkt op verschillende niveaus, zodat mensen niet onder of juist boven hun niveau hoeven te werken; en wie niet praktisch mee kan doen, kan altijd meer

beschouwend input leveren. Ricky krijgt soms tussendoor een mailtje of een telefoontje. 'Het leeft in de hoofden van mensen, ze zijn ermee bezig en denken met me mee.'

Shirley noemt de werkwijze van *STRP Senior* tweerichtingsverkeer: 'We doen niet aan bezigheidstherapie of dagbesteding, want daar ben je in feite alleen maar aan het zenden. Kunstenaar en deelnemers zijn hier elkaars gelijken.' Samen werken ze met creatieve technologie, in de vorm van workshops, presentaties en rondleidingen. Ouderen kunnen actief hun kennis delen en toepassen, gekoppeld aan de uitvoeringspraktijk van technologische kunstenaars. Ricky vertelt hoe mensen boven zichzelf uitstijgen. 'Ze ontdekken andere manieren om hun skills van vroeger te gebruiken. Waar ze dit eerst alleen beroepsmatig deden, benutten ze nu hun expertise voor iets creatiefs. In het team is hun inbreng onmisbaar.'

Age Friendly Cultural Cities

STRP Senior is tot nu toe per editie gefinancierd, in de vorm van projectsubsidies van onder meer het Fonds voor Cultuurparticipatie, Fonds Sluyterman van Loo en Stichting RCOAK. 'Dit maakt ons kwetsbaar, want er is in principe geen pot om dit op de lange termijn voort te zetten,' constateert Shirley. Vanuit de structurele middelen van STRP, dat deel uitmaakt van de culturele basisinfrastructuur van de gemeente Eindhoven en de provincie Noord-Brabant, zou wellicht een deel

Shirley Hendrikse: Speel in op nieuwsgierigheid en laat ouderen eerst laagdrempelig met een project kennismaken. De stap naar actief meedoen wordt daarna makkelijker gezet.

van *STRP Senior* gefinancierd kunnen worden. Daarnaast worden andere fondsen en partnerschappen onderzocht. Afhankelijk van het type project betalen deelnemers een kleine bijdrage. 'Vanzelfsprekend is niet alles gratis,' benadrukt Shirley, 'maar zodra ouderen hun vakkennis inzetten vind ik eigenlijk dat zij net zo goed betaald zouden moeten worden als de kunstenaars die de projecten begeleiden. Dan vraag ik ze dus zeker niet om een bijdrage!'

'Ouderen zijn ontzettend druk. Om vijf uur zijn ze meestal allemaal al weg. Je kunt niet vragen of ze volle bak een nachtje door willen halen.'

De gemeente Eindhoven neemt deel aan het programma *Age Friendly Cultural Cities*. Eindhoven is weliswaar koploper op het gebied van technologie en design, maar voor veel ouderen is dat nog onbekend terrein. STRP en drie andere culturele organisaties uit de stad stemmen onder de

noemer *KunstRoute65* hun reguliere programma af op ouderen. Inmiddels organiseert *STRP Senior* ook in verschillende wijken activiteiten met en voor ouderen. De website van *KunstRoute65* biedt cultuurprofessionals praktische tips rondom het werken met ouderen en een database met culturele organisaties en zorg- en welzijnsinstellingen in de regio.

Taal van ouderen

Behalve het inspelen op de technische achtergrond van gepensioneerde Eindhovenaren ligt het succes van *STRP Senior* in de mate van toegankelijkheid voor ouderen. 'We zijn als organisatie goed bereikbaar. Mensen kunnen zich bijvoorbeeld inschrijven per telefoon, of tijdens een persoonlijke kennismaking. Dat vinden ze prettig aangezien ze vaak veel vragen hebben.' Wil je kennis kunnen delen, dan moet je eerst zorgen dat je boodschap bij de ander overkomt. Volgens Shirley is passend taalgebruik hierbij de

Ricky van Broekhoven: Zorg dat je weet waar ouderen precies goed in zijn. Hoe meer kennis je hebt over hun specifieke expertise, hoe doelgerichter je kunt samenwerken.

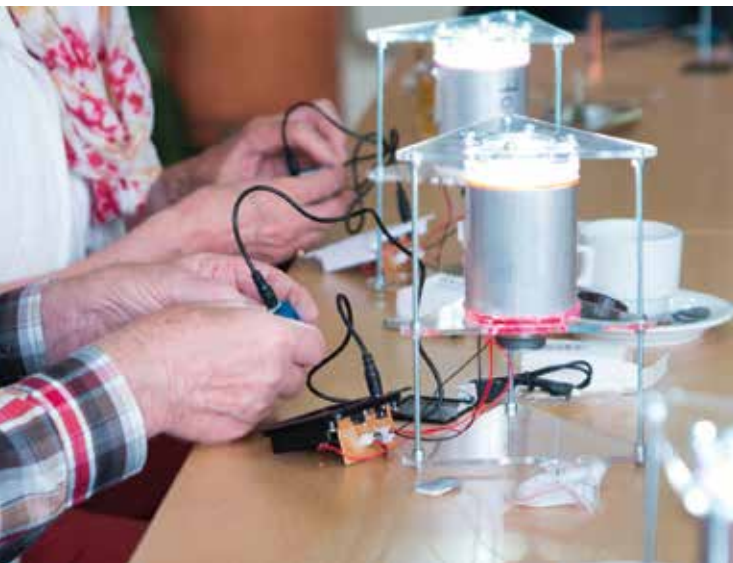
sleutel. In heldere taal ingaan op verwachtingen van potentiële deelnemers, zorgt ervoor dat ze beter weten waar ze aan beginnen, waardoor ze eerder het project zullen afmaken.

In de praktijk blijkt het leeftijdsverschil niet altijd even makkelijk te overbruggen. Ouderen nemen geen blad voor de mond en kunnen kritisch uit de hoek komen. Als projectleider coacht Shirley daarom de betrokken kunstenaars. Hun leservaring in het primair en voortgezet onderwijs sluit namelijk vaak niet aan op deze doelgroep. 'Waar je bij een schoolklas makkelijk ingrijpt en de hiërarchische verhoudingen vanzelfsprekend zijn, is de workshopdocent hier jonger dan de deelnemers. En dat wringt zo nu en dan.' Ricky merkt op dat deelnemers ook een heel eigen agenda hebben: 'Ouderen zijn ontzettend druk. Om 5 uur zijn ze meestal allemaal al weg. Je kunt niet vragen of ze met de volle bak een nachtje door willen halen.'

Creatief proces

STRP Senior verleidt deelnemers om buiten hun eigen grenzen te treden. Ze maken kennis met het creatieve proces van een kunstenaar, waarvan de uitkomst nooit vooraf vaststaat. Mensen die niet gewend zijn aan een dergelijke werkwijze ervaren *STRP Senior* als hoogdrempelig. Hoewel ze samen met de kunstenaars in dat proces stappen en op basis van hun vakkennis een kunstwerk ontwikkelen, blijkt dat er veel voor

nodig is om hun vertrouwen te winnen. 'Ouderen die al eerder met een kunstenaar hebben gewerkt, durven het wél aan.' Potentiële deelnemers enthousiasmeert Shirley door ze rond te leiden op de Biënnale of door een infomiddag te organiseren. Ouderen vinden hedendaagse ontwikkelingen best intrigerend, maar tegelijkertijd ook spannend. 'Ontzorgen is heel belangrijk,' zegt Shirley. 'We halen ouderen op met een bus uit de wijk, en nemen ze een hele dag mee op pad zodat ze zelf niets hoeven te regelen. Als ze met leeftijdsgenoten, als leken onder elkaar, op ontdekking gaan, vermindert dit hun onzekerheid.' Maak de introductie dus makkelijk en houd rekening met gepaste tijden en bereikbaarheid.

Projecten voor kwetsbare thuiswonende ouderen

*'Deze omgeving inspireert:
het ruikt hier naar verf in plaats van plas.'*

*'Bewegen is een
fantastische
communicatievorm
waarbij woorden
overbodig zijn:
het lichaam spreekt
zijn eigen taal.'*

Project

Time to Dance, laagdrempelige en betaalbare
danslessen voor ouderen

Doelgroep

kwetsbare thuiswonende ouderen / kwetsbare
ouderen in zorginstelling

Kunstdiscipline

dans

Organisatie

Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR)

Locatie(s)

Rotterdam

Geïnterviewden

Bernadet van Winden,

buurtsportcoach SKVR Dans

Veronique Vaarten,

krachtcoach Sociaal Isolement Wmo Radar

Kijk voor meer informatie op:

www.skvr.nl/timetodance

www.wmoradar.nl

2.1 Time to dance

Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR) organiseert onder de naam *Time to Dance* laagdrempelige danslessen voor ouderen. 'We willen 55-plussers, die nog nooit in aanraking zijn gekomen met kunst, een artistiek proces laten ervaren,' legt Bernadet van Winden uit. 'Een krappe beurs staat deelname niet in de weg. We gebruiken namelijk de contributie van draagkrachtige oudere cursisten om de lessen voor kwetsbare wijkbewoners betaalbaar te houden.' SKVR werkt samen met maatschappelijke organisaties zoals Buurtwerk en Huis van de Wijk, en met de verzorgingshuizen van Aafje en Stichting Humanitas. *Time to Dance* startte in 2013 en inmiddels worden er op zeventien locaties in Rotterdam wekelijkse danslessen aangeboden.

'Spreek ouderen nooit aan op hun lichamelijke vermoeidheid of onvermogen, maar speel hier ongemerkt op in.'

Professionele dansdocenten bekijken per zorg- of welzijnslocatie wat de mogelijkheden en de wensen van de deelnemers zijn. De lessen variëren van actieve dans, tot zitdans (voor minder mobiele ouderen), huiskamerdans en rolstoel-dans. 'De danslessen bevorderen echt het welzijn van ouderen,' constateert Veronique Vaarten. 'Wij promoten allerlei vormen van bewegen, zoals

wandelen en jeu-de-boules, maar dat is puur fysiek. Omdat in de dansoefeningen ook coördinatievaardigheden aan bod komen, trainen ouderen hun hersenfuncties en pakken we dus meteen het mentale aspect mee.' In de artistieke opzet is veel aandacht voor expressie en ruimte voor persoonlijke ervaring. Iedere deelnemer beleeft de muziek immers anders. Bernadet vertelt hoe SKVR het docententeam monitort. 'Dans als kunstvorm is ons vertrekpunt. We zorgen voor kunstzinnige input, zodat docenten de artistieke beleving van deelnemers kunnen stimuleren. Dit combineren we met input van een fysiotherapeut voor de basale bewegingen.' Na verloop van tijd durven ouderen zich in het dansen steeds verder te uiten. Bewegen is een fantastische communicatievorm waarbij woorden overbodig zijn: het lichaam spreekt zijn eigen taal.

Uitnodigen door aanraking

'Wil je ouderen in de wijk voor je winnen, dan moet je aan hun verwachtingen voldoen, zegt Bernadet. 'De muziekkeuze is daarbij heel bepalend. Als je deelnemers vraagt wat zij graag willen horen, stimuleer je hun betrokkenheid. Het accent ligt altijd op wat mensen wél kunnen en niet op hun beperkingen. 'Spreek ouderen nooit aan op hun lichamelijke vermoeidheid of onvermogen, maar speel hier ongemerkt op in.

Wanneer een docente signaleert dat iets te zwaar is, stapt ze over op een andere oefening. Er is bij ons nog nooit iemand gevallen!' Door te dansen verbeteren ouderen hun conditie en werken ze aan hun souplesse, kracht en balans.

De dansdocenten bouwen hun lessen op rondom beeldende elementen. Hierbij kiezen zij volwassen thema's en zorgen ervoor dat de bewegingen niet kinderachtig overkomen. Dans vraagt om een zekere overgave, waarbij de deelnemers hun verlegenheid moeten overwinnen. 'Aanraken is

een effectief instrument,' vertelt Bernadet. Aanraken vergemakkelijkt het loslaten van de denkwereld en het overstappen naar de gevoelswereld. 'Bij tijd en wijle moet je mensen letterlijk even aan de hand nemen of hun benen warm wrijven om ze uit te nodigen om mee te doen.' Ouderen bouwen het vertrouwen in hun lichaam op en ervaren wat er mogelijk is. Je inleven in muziek blijkt voor ouderen lang niet altijd vanzelfsprekend. Bernadet waarschuwt dat ouderen ook hun hakken in het zand kunnen zetten. 'Van passieve ouderen moet je niet opeens eisen dat ze mee

---

Bernadet van Winden: Stel in de pauze van je project 'De Vraag van de Dag', die ingaat op een beleving of gebeurtenis uit het verleden. Je voorkomt dat het stilvalt en naar elkaar luisteren bevordert de groepsvorming.

gaan doen. Geduld en een grapje op z'n tijd doen dan wonderen.' Het liefst verbindt zij vaste docenten voor meerdere jaren aan een groep, zodat de deelnemers niet alleen elkaar steeds beter leren kennen, maar ook met hun docent een band op kunnen bouwen. Dans brengt de ouderen ook fysiek nader tot elkaar; iets wat bij reguliere bewegingsactiviteiten meestal niet het geval is.

'Geduld en een grapje op z'n tijd doen wonderen.'

Voor Wmo Radar is dans een middel om ouderen in beweging te krijgen en te houden. Na afloop van de bijeenkomsten van de cursus *Minder vallen door meer bewegen* volgt een korte les van *Time to Dance*. 'Ouderen maken vrijblijvend kennis met enkele beweegprogramma's zoals *Time to Dance* en we hopen dat ze na onze valpreventie cursus overstappen op bijvoorbeeld reguliere danslessen.' Veronique vertelt hoe de aanpak van Bernadet het cursuseffect versterkt. 'Bernadet woont regelmatig onze cursus bij en neemt de dingen die ze daar ziet mee in haar oefeningen. Ze borduurt voort op wat de ouderen in het uur daarvoor hebben geleerd – dat werkt!'

Intersectoraal werken

Bij *Time to Dance* zijn naast de lokale overheid ook de sectoren sport, kunst & cultuur en zorg & welzijn betrokken. Het project zelf wordt gefinancierd door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), binnen het programma *Sport en Bewegen in de Buurt*. Bernadet vertelt dat SKVR vanuit de opdracht van de gemeente Rotterdam samenwerkt met sportregisseurs in de wijken. 'Daar hebben we ook vanwege de financiering door VWS al veel contact mee.

Zij signaleren de behoeftes in de buurt en wij kunnen projecten opzetten die wijkbewoners activeren. Dat dient ons gezamenlijke doel.' SKVR werkt ook samen met maatschappelijke organisaties zoals Stichting MEE en met fysiotherapiepraktijken.

'Als je zelf een les bijwoont, ervaar je de kracht van het project'

'Dat zijn partijen die bij de mensen thuis komen en ons project kunnen introduceren,' zegt Bernadet. Kwetsbare ouderen die nog zelfstandig wonen, bereik je anders niet zo makkelijk. De hele procedure rondom aanbestedingen binnen de zorg- & welzijnssector maakt het voor Bernadet lastig om daar een duurzaam netwerk op te bouwen. 'Als partijen wisselen, kun je weer opnieuw beginnen. Ik bekijk telkens welke netwerken er zijn in de wijk en vraag daarop door.' Om *Time to Dance* op locatie in de wijk uit te voeren, beschikt Bernadet over een bestand van zelfstandige dansdocenten. 'Onze docenten regelen veel zelf. Zo zorgen zij voor het strippenkaart-systeem, waarmee de ouderen wekelijks hun cursus betalen.'

Veronique geeft aan dat Wmo Radar eveneens vanuit een samenwerkingsverband rondom beweging werkt, maar dan specifiek gericht op valpreventie. 'Het kunstzinnige aspect vind ik prima, maar dat was niet ons oogmerk. Misschien had het ons geholpen in de werving als we dat wel gedaan hadden. De zorg – zoals de huisarts, fysiotherapeut en wijkverpleging – verwijst ouderen naar onze cursus door. Huisartsen zijn echte pleitbezorgers, ze laten patiënten het aanmeldformulier voor de valpreventie cursus ter plekke tijdens hun consult invullen. Mensen komen ook sneller als de huisarts zegt dat het moet.'

Deskundigheidsbevordering

Werken met ouderen staat vaak nog niet op het curriculum van dansopleidingen. *Time to Dance* heeft daarom een traject opgezet voor dansdocenten die zich op deze doelgroep willen richten. 'Het liefste nodig ik mensen uit om te komen kijken. Als je zelf een les bijwoont, ervaar je de kracht van het project,' zegt Bernadet. 'We coachen professionals uit de danswereld waarbij we workshops combineren met een theoretische handleiding. Onze methodiek zetten we ook in bij het trainen van vrijwilligers in de ouderenzorg.' Door het bijscholen van docenten en vrijwilligers en het geven van lezingen over de aanpak van *Time to Dance*, verduurzaamt het project steeds verder.

Stageplekken

Studenten van Codarts Hogeschool voor de Kunsten doen leservaring op bij *Time to Dance*. Door stagiairs in te zetten, kan *Time to Dance* lessen tegen een sterk gereduceerd tarief aanbieden of zelfs helemaal gratis verzorgen, zoals in het wijkpastoraat. Veronique vertelt dat zij bij Wmo Radar te maken heeft met teruglopende activiteitenbudgetten: 'Activiteiten als valpreventie met aansluitend *Time to Dance* vallen niet onder onze standaardbudgetten. Deelnemers betalen een kleine bijdrage, maar dit dekt de kosten zeker niet. Zouden we het tegen kostprijs aanbieden, dan kwam er niemand! Een geweldige oplossing is dat de danslessen door een stagiair worden gegeven.' Wel vindt Veronique dat het inzetten van studenten ook een keerzijde heeft. 'Je merkt nu eenmaal het verschil tussen een jong iemand en een ervaren docent. Aangezien SKVR niet het reguliere tarief hanteert, is het echter dik in orde.'

In de praktijk blijkt voor de welzijnssector het kostenplaatje de inhoudelijke aspecten van een cultureel project vaak te overschaduwen. 'Zonder subsidie of korting zijn dergelijke projecten te duur en waren we er nooit aan begonnen,' zegt Veronique. 'Maar ik ben geen voorstander van het structureel inzetten van stagiairs of vrijwilligers. Op de lange termijn is dit niet wenselijk en moeten we mensen gewoon volwaardig kunnen betalen.'

Veronique Vaarten: Bekijk waarin een cultureel project van betekenis kan zijn voor het welzijn van ouderen. Zo kun je de inhoud ook binnen je eigen organisatie verkopen, al is die helemaal niet kunstzinnig georiënteerd.

*'Ik heb het gevoel
dat mensen aan
mijn lippen hangen.
Amsterdammers
houden nu eenmaal
heel veel van
hun stad.'*

Project

Het geheugen van Amsterdam, virtuele stadswandelingen en lezingen over Amsterdamse architectuur

Doelgroep

kwetsbare thuiswonende ouderen

Kunstdiscipline

architectuur

Organisatie

Stichting Odensehuis

Locatie(s)

Amsterdam

Geïnterviewden

Lisa Lalieu,

ontwikkelaar historische beeldpresentaties voor senioren

Bep van Oostrom,

Vrijwilliger Odensehuis Amsterdam Zuid

(was tot pensionering 2017 coördinator)

Kijk voor meer informatie op:

www.lisalalieu.nl

www.odensehuis.nl

2.2 Het geheugen van Amsterdam

Het Odensehuis is een informatie- en ontmoetingscentrum voor mensen met (beginnende) dementie of geheugenklachten, mantelzorgers en hun familie en vrienden. Iedereen kan vrijblijvend binnenlopen en deelnemen aan activiteiten. In *Het geheugen van Amsterdam* mogen de deelnemers hun eigen verhalen over de stad delen en worden ze intellectueel geprikkeld. Of zoals Lisa Lalieu het verwoordt: 'Ze raken even út het dagelijks leven en ín de geschiedenis!' Het talent van mensen vormt het uitgangspunt bij het bepalen

van het activiteiten aanbod. 'We hebben geen ambitie om iets met therapie te doen, maar richten ons op cultuur,' zegt Bep van Oostrom. 'Aanvankelijk hadden we Lisa uitgenodigd om geheugengym te geven. Deze term suggereert dat er nog wat te redden valt, maar bij dementie kun je weinig meer trainen aan het geheugen. Ons culturele aanbod stemmen we altijd af op de achtergrond van onze bezoekers en toevallig waren daar enkele gepensioneerde architecten bij. Zo heeft Lisa vanuit het concept van geheu-

Lisa Lalieu: Ouderen met dementie zijn niet lastig, maar vragen vaak en veel om aandacht. Behandel ouderen als gelijken en geef ze de aandacht die ze nodig hebben.

gengym spelenderwijs haar virtuele stadswandelingen ontwikkeld.'

Na hun pensioen verdiepen veel mensen, en met name mannen, zich in de geschiedenis van hun stad. 'Ik merk dat het volgen van mijn verhaal herkenning en emoties losmaakt,' zegt Lisa. 'Ik heb het gevoel dat mensen aan mijn lippen hangen. Amsterdammers houden nu eenmaal heel veel van hun stad.' Ze komt wekelijks in het Odensehuis Amsterdam Zuid om een beeldpresentatie te geven over de rijke geschiedenis van Amsterdam. Haar presentaties stelt ze samen op basis van beeldmateriaal uit het Stadsarchief en musea als het Rijksmuseum en het Amsterdam Museum. De historische foto's en kaarten wisselt Lisa af met filmpjes en muziek. 'Ik probeer mensen ook altijd uit de stoel te krijgen,' zegt ze. 'Even een dansje doen op een bekend liedje van vroeger.'

Gelijkheid leidt tot co-creatie

Het Odensehuis kiest doelbewust voor een sociale benadering: mensen met dementie zijn *mede*-mensen – geen patiënten. Het Odensehuis wil deze mensen, en hun naasten, ondersteunen zodat ze hun eigen leven zo goed mogelijk voort kunnen zetten. 'Het mooie van het Odensehuis is dat iedereen gelijk behandeld wordt. Dit is niet alleen hun beleid op papier, je ziet het ook in de dagelijkse gang van zaken,' vertelt Lisa. 'Het feit dat iedereen participant is – of je nu dementerend

bent, mantelzorger of vrijwilliger – is formidabel. Deze insteek stimuleert mij enorm om met deze groep aan het werk te gaan.'

'Het feit dat iedereen participant is – of je nu dementerend bent, mantelzorger of vrijwilliger – is formidabel.'

Deze gelijkheid vertaalt het Odensehuis ook in het zelf beslissen of en waarbij bezoekers aanhaken. Anders dan in de reguliere dagbesteding is niet alles van minuut tot minuut vastgelegd. Integendeel, bij het Odensehuis hebben deelnemers inspraak over de invulling van de activiteiten. 'Vanuit de *Gedachtenkamer*, een groep van mensen met dementie die wekelijks samenkomt, wordt over programma's gesproken: wat vinden jullie leuk?' vertelt Bep. 'Verder hebben we een participantenoverleg, waaraan vrijwilligers, mantelzorgers en partners deelnemen. We leggen ook daar ideeën voor activiteiten voor.' En het blijft niet bij ideeën. Lisa betreft deelnemers tijdens de bijeenkomsten ook bij de inhoud van haar beeldpresentaties. 'Mensen kunnen ontzettend veel over de stad vertellen en ik stimuleer dat ook. Zo is er iemand die perfect zo'n Jordanees accent kan nadoen en dan daarin anekdotes opdist. Geweldig! Hij kan ook typische liedjes uit die buurt zingen. Zodra ik het over de Jordaan heb, laat ik hem aan het woord.' Activiteiten voor ouderen met dementie zijn dus allesbehalve eenrichtingsverkeer. 'Ik neem hun verhalen

mee voor komende bijeenkomsten,' zegt Lisa. 'Het is voor mezelf ook enorm verrijkend.'

Naast beeldmateriaal projecteert Lisa ook de tekst van haar presentaties van *Het geheugen van Amsterdam*. 'Mensen kunnen actief meelesen met wat ik vertel. Zo dringt het verhaal dieper door dan wanneer ik alleen foto's laat zien.' Ouderen worden geraakt en reageren nu en dan emotioneel. 'Ik bied ze erkenning voor hun eigen verhaal,' aldus Lisa. 'Waar zij eens speelden op weilandjes, is nu de wijk Buitenveldert gebouwd. Dat is niet niks. Mijn beeldpresentaties gaan verder dan alleen een stukje stadsgeschiedenis. Het gaat over de ouderen zelf en hun persoonlijke geschiedenis.'

Relatie met deelnemers

Mensen kunnen bij het Odensehuis terecht zodra zij te horen hebben gekregen dat zij dementie hebben. Bij *Het geheugen van Amsterdam* ziet Lisa de ziekte in diverse stadia. 'Hoewel wij ons richten op mensen met beginnende dementie, zien we ook mensen diep dement worden. Zij namen al vanaf het begin aan de bijeenkomsten deel en kunnen dat later niet meer zo actief als eerst. Maar ze blijven komen!' Hoe verder de ziekte vordert, des te minder goed deelnemers uit hun woorden komen. 'Omdat ik ze zo lang ken, help ik mensen af en toe om hun gedachten uit te spreken en aan te vullen,' vertelt Lisa. 'Zo kan ik mensen toch het idee geven dat ze gehoord worden.'

In het Odensehuis kunnen mensen 'veilig' verslechteren en worden ze alsnog gekend, merkt Bep op. 'Als je samen aan een programma meedoet, heb je aan een half woord genoeg.

Het is hier een warme plek, waar mensen niets op hoeven te houden. Tegelijkertijd zorgt het Odensehuis ervoor dat mensen met dementie beter zichtbaar zijn in de buurt waar zij wonen en dat buurtgenoten dementie leren herkennen, begrijpen en accepteren. In die zin wil het Odensehuis een bijdrage leveren aan het doorbreken van het taboe rond dementie.

Ontschotting

Met ingang van 2017 is het Odensehuis een formele aanbieder van ondersteuning voor mensen met dementie en hun mantelzorgers. De financiering van de dagbesteding valt onder de Wmo van de gemeente Amsterdam.

'Waar zij eens speelden op weilandjes, is nu de wijk Buitenveldert gebouwd. Dat is niet niks.'

'De gemeentelijke regelingen geven ons wel veel rompslomp. We zijn een stichting met een vrijwillig bestuur, zonder directe banden met formele zorg en welzijn,' licht Bep toe. 'Als zelfstandige organisatie zijn we een stuk flexibeler dan bestaande zorginstellingen waar projecten langs allerlei schijven moeten. Onze lijnen zijn nu eenmaal korter.' Bep pleit dan ook voor het

losweken van schotten tussen sectoren, om makkelijker intersectoraal te kunnen werken. 'Wij zoeken zeker samenwerking op. Als je mensen ontmoet die eenzelfde drive hebben, dan moet je daar meteen bij kunnen aanhaken.'

De werkwijze en methodiek van het Odensehuis zijn beschreven in het *Handboek Odensehuis*. Nieuwe initiatiefgroepen en organisaties kunnen daarmee zelf Odensehuizen oprichten en verder ontwikkelen. Medewerkers van zorg- en welzijnsorganisaties komen regelmatig op bezoek in het Odensehuis Amsterdam Zuid om de werkwijze in de praktijk te zien. Bep richt zich op lokale netwerken, om nieuwe samenwerkingsverbanden op te zetten, en ook om het Odensehuis meer bekendheid te geven. 'Mensen worden veelal naar ons doorverwezen door ziekenhuizen, zoals het AMC en het VUmc Alzheimercentrum, de huisarts of casemanagers.'

Dagvullend programma

Bezoekers aan het Odensehuis betalen een maandelijkse vrijwillige bijdrage, in ruil waarvoor ze mogen aanschuiven bij alles wat het huis te bieden heeft. Dit varieert van gewoon binnenlopen voor een kop koffie en een praatje, of het wekelijks bijwonen van een activiteit, tot meerdere hele dagen per week in het huis doorbrengen. Bep ziet dat er veel kan met deze groep mensen, maar dat het bewerkelijk is om activiteiten elders te organiseren. 'Wat zou het prachtig zijn als

de wandelingen niet virtueel waren en we echt samen in de stad de architectuur konden bekijken,' vult Lisa aan. 'Maar buitenshuis is die vertrouwdheid er niet zo snel en je hebt bovendien flink wat vrijwilligers nodig om zo'n uitstapje te begeleiden.' Beiden beamen dat verbinding met een daadwerkelijke stadswandeling er wel zou moeten zijn, maar in de praktijk helaas nog niet van de grond komt. Het succes van de beeldpresentaties zit volgens Bep in de cursusleidster. '*Het geheugen van Amsterdam* heeft een hele goede en dát trekt mensen. Verder ontmoeten ze elkaar na afloop bij de lunch, waar iedereen informeel napraat.' Lisa sluit vaak aan bij de lunch. 'Ik kan na een lezing wel een maaltijd gebruiken en vind het ook leuk om mensen uitgebreider te spreken. Daarna gaan er veel door naar de sportschool, zodat rust en beweging mooi afgewisseld worden.'

Bep van Oostrom: Vruchtbare samenwerkingen zijn veelal gebaseerd op een persoonlijke klik. Haak aan bij iemand zodra je eenzelfde drive of werkwijze herkent.

*‘Gedurende het
hele ziekteproces
kunnen mensen
blijven groeien,
wat tegenwicht biedt
aan het verlies
dat dementie met
zich meebrengt.’*

Project

Beeldkracht Oisterwijk, teken- en schilderlessen
voor ouderen met geheugenproblemen

Doelgroep

kwetsbare thuiswonende ouderen

Kunstdiscipline

beeldende kunst

Organisatie

Stichting Beeldkracht

Locatie(s)

Oisterwijk

Geïnterviewden

Ellen Geerts,

beeldend kunstenaar en initiatiefnemer

Stichting Beeldkracht

Rianne Pijnenburg,

dementieconsulent Gemeente Oisterwijk

Kijk voor meer informatie op:

www.facebook.com/BeeldkrachtOisterwijk

[www.oisterwijk.nl/sociaal/dementievriendelijk-
oisterwijk.html](http://www.oisterwijk.nl/sociaal/dementievriendelijk-oisterwijk.html)

2.3 Beeldkracht Oisterwijk

Het atelier van *Beeldkracht Oisterwijk* is een inspirerende ontmoetingsplek voor mensen met geheugenproblemen die nog zelfstandig wonen. Ouderen (her)vinden zichzelf door te tekenen en te schilderen. Kunst stelt hen in staat om hun leefwereld vorm te geven en emoties uit te drukken. Ellen Geerts, de beeldend kunstenaar die de lessen begeleidt, huurt een schilderlokaal in een cultureel centrum. 'Ik geef mijn lessen expres niet in een buurthuis of in een zorginstelling, om de cursisten juist afstand te geven van de zorg. Ik zie ze los van hun ziekte en ook voor hen is het makkelijker om in een andere, niet-zorggerelateerde omgeving aan het werk te zijn.' Ellen noemt de ouderen dan ook bewust cursisten: 'Want dat zijn het toch ook? Ik behandel ze niet anders dan de cursisten bij mijn reguliere schilderlessen. Uitgaan van hun beeldende mogelijkheden is voor mij niet meer dan vanzelfsprekend: zo werk ik met iedereen.'

De afgelopen jaren heeft de gemeente Oisterwijk zich ontwikkeld tot een dementievriendelijke gemeente, waar inwoners, onderwijs en ondernemers, maatschappelijke organisaties en instellingen de handen ineen slaan voor een mensvriendelijke samenleving. In de voorfase van dementie kunnen mensen nog goed meedoen aan het leven van alledag, maar ze moeten wel als zodanig bekend zijn. 'De fietsenmaker spreekt me aan, omdat hij iemand wel heel vaak in zijn winkel ziet komen. Hij vraagt mij dan of deze persoon bij ons bekend is,' vertelt Rianne Pijnenburg. 'Vervolgens schakel ik mijn netwerk in. Zonder tips als die van de fietsenmaker bereiken

we ouderen met sluipende dementie veel minder makkelijk.' De dementieconsulenten benaderden Ellen om kunstzinnige activiteiten te organiseren voor thuiswonende ouderen met geheugenproblemen.

'Als je het creatieve vermogen van mensen weet aan te spreken, kunnen zij iets nieuws creëren wat zich op een positieve manier kan ontwikkelen.'

'Als ik bij mensen langsga, vraag ik wat ze graag zouden doen. Als intermediair zoek ik naar verbreding van het aanbod voor ouderen met dementie. De uitdaging is om dit niet bij zorg en welzijn neer te leggen,' vertelt Rianne. 'Tekenen en schilderen blijken erg geliefd en dankzij Ellen kunnen mensen hun hobby blijven uitvoeren.' Cursisten komen inmiddels niet alleen uit Oisterwijk, maar ook uit andere gemeentes in de provincie Brabant. Door het ontbreken van vergelijkbaar aanbod in de omliggende dorpen heeft het project vanzelf een regiofunctie gekregen.

Beeldvorming rondom dementie

In het atelier tekent en schildert een groep van zo'n tien ouderen, onder leiding van een professioneel kunstenaar en vier of vijf betrokken vrijwilligers. 'We kunnen de cursisten zo de aandacht geven die ze nodig hebben,' zegt Ellen. 'En de inhoud bieden waardoor ze artistiek uitgedaagd worden.' Volgens Ellen draait alles om het juiste deurtje weten te vinden. 'Als je het creatieve vermogen van mensen weet aan te spreken, kunnen zij iets nieuws creëren wat zich op een positieve manier kan ontwikkelen. Iets opbouwen in plaats van bezig zijn met het idee dat ze steeds iets inleveren.' Cursisten zijn op hun gemak en durven zich te uiten. Ze hoeven niet te voldoen aan verwachtingen of te anticiperen op bestaande vooroordelen rondom dementie, wat bevrijdend werkt.' Al is het niet haar voorname missie, toch benadrukt Ellen ook steeds dat zij het heersende beeld wil veranderen. 'Ik was uitgenodigd om op een symposium over

Beeldkracht Oisterwijk te vertellen. Op mijn initiatief zijn enkele cursisten meegekomen en hebben daar live de sprekers geschilderd. Dat had niemand verwacht! Ouderen met dementie worden weggezet als mensen die niets meer kunnen, die je niet zou moeten prikkelen. Ik wilde laten zien wat de kracht van kunst is: de ouderen konden ter plekke rake portretten neerzetten.'

'Het werk ontstaat vanuit de mensen zelf.'

Ellen filmt haar lessen om het thuisfront te laten zien wat er zoal gebeurt. 'Deze video's geven een ander, positief en verrassend beeld van de deelnemer dan wat men kent uit de thuissituatie.' Verder mogen familie en mantelzorgers aanwezig zijn bij de werkbespreking waarmee Ellen elke les afsluit. 'Je bouwt ook met hen een band op en kunt het direct terugkoppelen als er tijdens de les iemand overmand werd door emoties of opeens niet meer mee wilde doen.' Rianne geeft aan dat

Ellen Geerts: Organiseer vóór je met een project begint een informatieavond, voor familie, mantelzorgers en zorgpersoneel. Hoe meer voorlichting vooraf, hoe breder het draagvlak achteraf.

Rianne Pijnenburg: Vermijd medicalisering en ga uit van een mensvriendelijke samenleving. Zodra je de medische insteek omzeilt, praat je vanzelf over kwetsbare mensen in plaats van dementerende ouderen.

mantelzorgers door de lessen ontlast worden. 'In de beginfase vertellen mensen in de omgeving hoe fijn de deelnemers het vinden en hoe bijzonder het is dat er zoveel aandacht voor ze is. In latere fases blijft dat wekelijkse moment heel belangrijk: ogen van deelnemers stralen en hun humor is even terug, terwijl dat thuis allang niet meer zichtbaar is.' Het werk ontstaat vanuit de mensen zelf, wat Rianne een verdienste vindt van Ellens benadering. 'In de schilderijen zie ik de ziekte vorderen: het werk verandert mee.'

Artistieke benadering

De vrijwilligers van *Beeldkracht Oisterwijk* springen in op het structurele gebrek aan aandacht waar kwetsbare ouderen, en met name de alleenstaanden onder hen, mee kampen. 'De meerwaarde van kunstparticipatie is dat we op een respectvolle manier interesse kunnen tonen in de ander. Alleen een beeldend kunstenaar kan de juiste materialen aandragen,

refereren aan de kunstgeschiedenis en beeldend meebewegen met deze groep ouderen,' zegt Ellen. 'En natuurlijk is er ook gewoon tijd voor een praatje. Dat hoort er net zo goed bij.' Ellen legt de nadruk op het experiment, waardoor mensen nieuwe talenten in zichzelf aanboren. 'Elk werk dat is gemaakt, doet ertoe. Gedurende het hele ziekteproces kunnen mensen blijven groeien, wat tegenwicht biedt aan het verlies dat dementie met zich meebrengt.' Ellen geeft haar cursisten het vertrouwen dat ze het kunnen. 'Eigenlijk gaat er nooit iets mis bij de lessen. Niet dat er iemand verf heeft opgegeten of iets dergelijks. Precies daarom ben ik niet gehinderd door een zogenaamd gebrek aan kennis over dementie. Te veel kennis zou mijn artistieke concept juist beperken.'

Knelpunten

Hulpbehoevende ouderen die nog zelfstandig wonen, lukt het na verloop van tijd niet meer om

zelf naar de lessen te komen. 'Zeker voor alleenstaande ouderen voor wie niet direct een mantelzorger voorhanden is, blijkt vervoer een praktisch probleem,' benadrukt Rianne. Naarmate het dementieproces vordert, merkt zij dat het voor het team steeds zwaarder wordt om de juiste begeleiding te bieden. 'Zodra mensen hulp nodig hebben bij de toiletgang, kunnen ze feitelijk niet meer meedoen met de lessen. En dat is jammer, want door hun lichamelijke gesteldheid ontzeggen we ze dat wekelijkse uitje.' Ellen denkt in mogelijkheden en suggereert dat een familielid of mantelzorger zelf de lessen volgt en ter plekke de persoonlijke verzorging op zich kan nemen.

'Zorginstellingen zijn huiverig voor onrust en prikkels. Je plan moet in de uitvoering vooral niet veel rommel geven.'

Beeldkracht Oisterwijk is formeel geen Wmo-voorziening: hoe positief de effecten van kunstbeoefening op de deelnemers ook zijn, er wordt geen fysieke zorg geboden door gediplomeerd personeel. Cursisten kunnen voor de lessen dus niet hun persoonsgebonden budget inzetten, maar Ellen ziet toch een klein voordeel. 'Iedereen die wil kan met ons meedoen, daarin bepaalt de gemeente niets.'

Partners

Dankzij de *Lang Leve Kunst*-regeling kon Ellen een aantal projecten in een verpleeghuis uitvoeren, maar het einde van die subsidie betekende meteen ook het einde van de projecten. Volgens Ellen kun je het beste met een kant-en-klaar plan bij een zorginstelling aankloppen, met vrijwilligers en al. 'Zorginstellingen zijn huiverig voor onrust en prikkels. Je plan moet in de

uitvoering vooral niet veel rommel geven.' Als een zorginstelling zelf geen kosten hoeft te maken en het project succesvol blijkt, kan er een blijvende samenwerking uit ontstaan. 'Publiciteit in lokale kranten werkt in je voordeel. Het onderstreept voor de zorginstelling de relevantie van kunst en cultuur,' tipt Ellen. 'Daar kunnen zij zich weer mee profileren.'

Rianne geeft aan dat er veel verschillende partijen nodig zijn om een project van de grond te krijgen. 'Naast de gemeente en fondsen zoals het Fonds voor Cultuurparticipatie en het Maatschappelijk Innovatiefonds Gemeente Oisterwijk (MIGO), doet ook de Dementie Coöperatie Oisterwijk met *Beeldkracht Oisterwijk* mee. We vragen verder bij de locatie waar de lessen gegeven worden om een bijdrage, in het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen.' Geriaters, dementieconsulenten en GGZ-verpleegkundigen wijzen ouderen op het bestaan van *Beeldkracht Oisterwijk*, waarna mantelzorgers veelal de aanmelding regelen.

Tips voor professionals in kunst & cultuur

Samenwerken met zorg & welzijn

→ Start met een oriënterend en open gesprek waarin je de mogelijkheden verkent: wat is wenselijk (*kant-en-klaar project of liever iets in co-creatie*) en wat is mogelijk (*financiën, beschikbare ondersteuning*)

→ Denk alvast na over financiering en mogelijke fondsenwerving, dat praat makkelijker

→ Zorg voor een ambassadeur binnen de zorg instelling waarmee je samen je project opzet en uitvoert.

→ Maak slim gebruik van stagemogelijkheden en kom zorg- en welzijnsinstellingen financieel tegemoet. Zet studenten in om goedkopere lessen aan te kunnen bieden.

→ Sluit aan bij de manier van werken in de zorg. Stel je dienend op ten aanzien van het dagelijkse ritme van de instelling en kijk hoe je binnen hun randvoorwaarden je project kunt uitvoeren.

→ Vergroot de betrokkenheid bij een cultuurproject door de inbreng van activiteitenbegeleiders en verzorgend personeel voorop te stellen, in plaats van hen een managementbeslissing uit te laten voeren. De expertise op de vloer maakt een project een succes!

Cultuurprojecten voor ouderen

→ Doe geen concessies omdat je mensen bezig moet houden, maar streef altijd naar een hoogwaardig artistiek resultaat.

→ Als je presenteert of iets uitlegt voor een groep, kijk dan voortdurend of mensen je nog kunnen volgen. Combineer gesproken tekst met beeld en speel in op gecombineerde audiovisuele impact van je verhaal.

→ Werk vanuit mogelijkheden en talenten, niet vanuit beperkingen. Gebruik de rolstoel of de schorre stem als nieuwe kwaliteit.

→ Neem niet de regie over van je cursisten en ga vooral niet in hun werk schilderen. Laat ze hun eigen werk maken en stel vragen om er eventueel artistiek sturing aan te geven.

→ Zorg voor een ontspannen start en een veilige sfeer. Nodig oudere deelnemers een half uur eerder uit, voor een kop koffie. Zo hebben ze tijd om te wennen aan de (museum)docent en kan er positief gestart worden.

Tips voor professionals in zorg & welzijn

Samenwerking met kunst & cultuur

- Bedenk van tevoren wat past binnen je instelling: samen met de kunstenaar, medewerkers en/of bewoners iets opzetten of liever een kant-en-klaar project
- Let op de competenties van begeleiders vanuit een culturele instelling: ze moeten niet alleen affiniteit hebben met zorg in het algemeen, maar ook continu zicht kunnen houden op het verloop van het programma, zeker bij zorgafhankelijke ouderen.
- Bundel kleine projecten tot één groot project-voorstel, dat je samen met gerenommeerde culturele organisaties en/of zorgpartners indient bij fondsen.
- Betrek de oudere deelnemers bij het bepalen en ontwikkelen van het aanbod. Werken vanuit co-creatie levert sneller succesvolle projecten op.
- Vervoer is voor ouderen een grote barrière om cultureel actief te zijn. Deel ervaringen en logistieke faciliteiten om zowel intramuraal als voor thuiswonende ouderen passend vervoer te aan te bieden.
- Eigen bijdrages voor (culturele) activiteiten stapelen voor ouderen gauw op: signaleer welke mensen echt niet kunnen betalen, tegenover degenen die uit principiële overwegingen niet willen.

Verantwoording

- Zorg ervoor dat het hoogste niveau binnen de organisatie aan den lijve de impact van kunst ervaart. Regel een besloten optreden/voorstelling/rondleiding voor directie, Raad van Bestuur en/of Raad van Toezicht.
- Benader gelijkgestemde beleidsmakers en zoek samenwerking vanuit specifieke thema's, zoals preventie, dementie, eenzaamheid, zelfredzaamheid of vrijwilligersbeleid. Ook zo kun je cultuur inzetten!
- Betrek de directe omgeving bij een intramuraal cultuurproject. Nodig scholen en buurtbewoners uit, laat een stakeholder uit de lokale politiek de opening verrichten en koop als zorginstelling een kunstwerk aan, als blijvende herinnering aan het project.
- Schakel huisartsen en andere eerstelijns zorgaanbieders in als pleitbezorgers voor je project. Zij stralen vertrouwen uit en ouderen zijn gevoelig voor hun autoriteit.
- Laat activiteitenbegeleiders trainen door kunstprofessionals. Dat draagt niet alleen bij aan interne kwaliteitsverhoging, maar zorgt tegelijkertijd voor verduurzaming en draagvlak voor het project.

Projecten voor kwetsbare ouderen in een zorginstelling

*'Dit werk is diep voedend voor mezelf,
daar kan geen applaus tegenop.'*

*‘Ons programma
bevat weliswaar
geen artistieke
component, maar
mensen gaan wel
degelijk aan de slag.’*

*‘Zowel de ouderen
als de studenten
zitten aan het eind van
de dag vol energie.’*

Project

Huis van Herinnering, museale ontmoetingen
tussen studenten en ouderen met somatische
beperkingen.

Doelgroep

kwetsbare ouderen in zorginstelling /
intergenerationeel

Kunstdiscipline

erfgoed

Organisatie

Zeeuws Museum

Locatie(s)

Middelburg

Geïnterviewden

Hilde Hopmans,

medewerker educatie en projectleider

Huis van Herinnering Zeeuws Museum

Marianne Scherders,

personeelsfunctionaris en coördinator

Huis van Herinnering SVRZ

Kijk voor meer informatie op:

www.zeeuwsmuseum.nl/nl/plan-je-bezoek/

[kinderen-klas-of-groep/rondleidingen/](#)

[huis-van-herinnering](#)

www.svrz.nl

3.1 Huis van Herinnering

Het project *Huis van Herinnering* is een samenwerking tussen het Zeeuws Museum, zorgorganisatie SVRZ (Stichting Voor Regionale Zorgverlening) en school voor middelbaar beroepsonderwijs Scalda. Bewoners van SVRZ-zorgcentra bezoeken het museum, waarbij mbo-studenten van de opleiding Verzorgende hen begeleiden. Voor de studenten begint het *Huis van Herinnering* al op school: ze leren waarom en hoe ze de ouderen kunnen bevragen over hun Zeeuwse verleden. Op de dag van het bezoek krijgen de studenten nogmaals een korte introductie en halen dan de ouderen op, die per bus bij het museum aankomen. Ze stellen zich voor en beginnen de dag met een kop koffie in het Museumcafé. Een museumdocent neemt de groep mee voor een thematische rondleiding door het museum. Aan de hand van voorwerpen uit de collectie raken de jongere en oudere bezoekers dan met elkaar in gesprek over vroeger en nu.

'Het is zo uniek als je de cliënten de studenten hoort bedanken en ze ziet uitzwaaien vanuit de bus.'

Volgens Hilde Hopmans is zo'n uur in het museum vaak behoorlijk intensief voor de ouderen. 'Vanuit SVRZ wordt bekeken voor wie een bezoek nog mogelijk is. Deze ouderen zitten vanwege hun problematiek vaak in een rolstoel.' Binnen de zorginstellingen coördineert Marianne Scherders het *Huis van Herinnering*. Niet alleen is zij voor de locatiemanagers een ambassadeur van het project, ook bepaalt zij op locatie samen met teamleiders welke cliënten behoefte hebben aan

deelname. 'Dat gaat verder dan een bezoek wel of niet fysiek aankunnen. Sommige mensen staan sceptisch tegenover musea. Enerzijds moet je daar doorheen kunnen prikken, anderzijds moet je je toch kritisch afvragen of zoiets werkt in een groep.'

De museumdocent bespreekt gemiddeld twee voorwerpen, om ook tijd over te laten voor de gesprekken. Als de studenten samen met de ouderen op zaal lopen, ontstaan die vanzelf. 'En komt er geen gesprek, dan is dat geen ramp.' Hilde vindt dat je daarin niets moet forceren. 'Het bezoek is geen therapie, anders hebben ze samen gewoon een mooie ervaring gedeeld in het museum.' Na een gezamenlijke lunch in het Museumcafé begeleiden de studenten de ouderen naar de bus. Marianne benadrukt hoe bijzonder dit afscheid is. 'Ik roep tegen iedereen: 'Daar moet je bij zijn!' Het is zo uniek als je de cliënten de studenten hoort bedanken en ze ziet uitzwaaien vanuit de bus.'

Onderzoekend leren

Het Zeeuws Museum toont met verrassende, eigentijdse presentaties een onverwachte kant van Zeeland en wil een plek zijn waar lokale gemeenschappen en bewoners elkaar ontmoeten. In *Huis van Herinnering* staan persoonlijke aandacht en kleinschaligheid voorop, wat de keuze voor SVRZ en Scalda als partners verklaart. SVRZ levert zorg vanuit kleinschalige woningen in de wijk of het dorp, door heel Zeeland; Scalda biedt toegankelijk en praktijkgericht onderwijs. Met het *Huis van Herinnering* wil het Zeeuws Museum

Hilde Hopmans: Zorg dat je museumdocenten of rondleiders inzet die een klik met de doelgroep hebben en een ouderenprogramma op waarde weten te schatten.

jaarlijks tachtig ouderen en circa 150 mbo-studenten bereiken. Inmiddels is het programma als jaarlijks terugkerende activiteit opgenomen in het curriculum van Scalda (Verzorgende-IG niveau 3).

Als partner van het landelijke *Onvergetelijk*-programma, met rondleidingen voor ouderen met dementie en hun mantelzorgers, biedt het Zeeuws Museum de rondleiding *Onvergetelijk*

Zeeuws Museum aan. Bij het *Huis van Herinnering* gaan de museumdocenten methodisch hetzelfde te werk als bij de *Onvergetelijk*-rondleidingen, omdat beide programma's gestoeld zijn op de EBL-methode. EBL (*Enquiry-Based Learning*) is een onderzoekende manier van kijken, die houvast geeft bij het verkennen van kunst en cultureel erfgoed. Het uitgangspunt van de methode is het stellen van vragen over kunst, die

Marianne Scherders: Maak een programma niet te lang. Nieuwe indrukken en interactie met een andere generatie wegen altijd op tegen verhoudingsgewijs lange reistijd.

prikkelen en daarmee aanzetten tot observeren en interpreteren. De gedachten die tijdens het kijken omhoogkomen zijn belangrijker dan enige feitelijke kennis over een kunstwerk. Dit is precies wat het *Huis van Herinnering* beoogt: de museumcollectie is een middel om ouderen te stimuleren om hun levensverhalen te delen met de studenten. 'Ons programma bevat weliswaar geen artistieke component, maar mensen gaan wel degelijk zelf aan de slag,' aldus Hilde. 'Zowel de ouderen als de studenten zitten aan het eind van de dag vol energie. 'Hierom hebben we voor de zorg gekozen!' zeggen studenten.' Het compleet verzorgde dagprogramma geeft ouderen de mogelijkheid om te genieten van een zorgeloos dagje uit. Hilde vertelt hoe dankbaar de ouderen zijn. 'De ontmoeting met een jongere generatie en de aandacht van de studenten doet ze goed.'

'Zowel de ouderen als de studenten zitten aan het eind van de dag vol energie.'

De studenten leren door te doen en worden daarbij aangesproken op hun verantwoordelijkheidsgevoel. Vanuit SVRZ begeleidt Marianne zowel de ouderen als de studenten. 'Ik geef vooral aansturing op kleine details. Even een krukje neerzetten, zodat mensen op ooghoogte met elkaar kunnen praten bijvoorbeeld. Alles om de interactie te bevorderen.' Hilde merkt dat de verhalen van ouderen veel kunnen losmaken. 'Als de ouderen vertrokken zijn, sluiten de studen-

ten de dag af met een intervisieles van Marianne. We vragen hen bijvoorbeeld wat ze van het bezoek meenemen naar hun stage.' Studenten bespreken het bezoek op school bovendien na met hun studieloopbaanbegeleider.

Somatische cliënten

SVRZ is te allen tijde verantwoordelijk voor haar cliënten, ook wanneer zij in het kader van een cultureel uitstapje de zorginstelling verlaten. Gezien de lichamelijke problematiek van de ouderen mag er niets misgaan tijdens een museumbezoek. Marianne hamert op een strakke planning en timing. 'Vervoer voor deze groep betekent altijd een of meerdere rolstoelbusjes. Die kun je niet volproppen en je moet garanderen dat ze exact op tijd arriveren. Tot nu toe hebben mensen nooit in de kou hoeven wachten, want zoiets kan dus echt niet.' Verder loopt de zorg voor de cliënten ook in het museum gewoon door. 'Denk aan dieetwensen, een rolstoel of rollator die meegaat, maar ook medicatie en andere hulpmiddelen zoals een katheter.' Praktische details, zoals de vraag of een bepaald type rolstoel wel in een museumlift past, zijn allesbehalve triviaal. Juist daar kan een bezoek op stuklopen.

Interactie

Voordat de ouderen en studenten in tweetallen op stap gaan, krijgen ze een naamsticker opgeplakt. 'We zetten hier alleen de voornaam van de cliënt

op,' vertelt Marianne. 'Dat is ook voor mij altijd even wennen! Natuurlijk vragen we eerst of mensen het goed vinden om zo aangesproken te worden. Maar eigenlijk levert dit al meteen verdieping en de eerste levensverhalen op, zodra mensen gaan uitleggen waar hun naam vandaan komt.' Door mensen directer aan te spreken, ziet Marianne hun reacties veranderen. 'Onze cliënten vinden het zelf heel leuk, temeer omdat ze altijd met meneer en mevrouw aangesproken worden. Dit verschil in benadering maakt dat mensen makkelijker tot gesprekken komen.'

'We hebben samen echt iets neergezet. Voor buitenstaanders lijkt het soepel te lopen, maar dit project vraagt om intensieve samenwerking.'

Tijdens de intervisieles die de studenten aan het eind van de dag volgen, schrijven ze een kaartje aan de ouderen. Hilde leest alle kaartjes voordat ze vanuit het museum naar de zorginstelling ver-

sturd worden. 'Er zitten zulke lieve berichtjes bij! Ik probeer tijdens de rondleiding altijd even mee te luisteren naar wat de oudere mooi vindt en zoek daar dan een passende kunstkaart bij.' Een simpele ansichtkaart leidt tot meer contact. Studenten gaan in hun eigen tijd nog een keer op bezoek bij de ouderen of ze blijven elkaar schrijven.

Verduurzaming

De directies van het Zeeuws Museum en SVRZ besloten in 2013 om het *Huis van Herinnering* als pilot te starten, waarna Scalda als onderwijsinstelling al snel aanhaakte. Alle partijen ervaren de samenwerking als heel prettig en hebben de ambitie om het programma verder te ontwikkelen, zodat het door heel Nederland door musea, zorgorganisaties en ROC's overgenomen kan worden. Marianne is trots. 'We hebben samen echt iets neergezet. Voor buitenstaanders lijkt het soepel te lopen, maar dit project vraagt om intensieve samenwerking. We willen onze methodiek verder onderbouwen en in een draaiboek uitwerken.'

Op dit moment heeft het Zeeuws Museum het leeuwendeel van de projectkosten op zich genomen, in de vorm van projectfinanciering. De andere partners dragen ook bij, maar in mindere mate. Omdat het voor de arbeidsmarkt en profilering van SVRZ interessant is, investeren zij in extra personeelsuren waardoor Marianne het project intern kan coördineren. Verder betalen zij het busvervoer, de horecakosten en de museumdocenten. Het Zeeuws Museum onderzoekt of het *Huis van Herinnering* vanaf 2018 ook in de vaste programmering kan worden opgenomen, zodat de gemeentelijke en provinciale subsidiegelden kunnen worden aangesproken.

*‘Al heeft iemand
dementie, en
herkent hij of zij
geen taal meer,
diegene vóelt wel
dat hij of zij gezien
en gewaardeerd
wordt.’*

Project

Diva Dichtbij, persoonlijke zangoptredens voor
ouderen in zorginstellingen

Doelgroep

kwetsbare ouderen in zorginstelling

Kunstdiscipline

muziek

Organisatie

Stichting Diva Dichtbij

Locatie(s)

landelijk

Geïnterviewden

Pieterneel van Amelsvoort,

oprichter en directeur Stichting Diva Dichtbij

Mariëtte Keijser,

Raad van Bestuur Vivium Zorggroep en lid van
Comité van Aanbeveling Stichting Diva Dichtbij

Kijk voor meer informatie op:

www.divadichtbij.nl

www.vivium.nl

Een samenvatting van de leeronderzoeken
Universiteit Utrecht (2015) is te vinden op:
[www.divadichtbij.nl/media/Bestanden/
Samenvatting_onderzoek_Diva_Dichtbij.pdf](http://www.divadichtbij.nl/media/Bestanden/Samenvatting_onderzoek_Diva_Dichtbij.pdf)
Zie voor alle onderzoeksrapporten:
[www.divadichtbij.nl/nieuws/jaarverslagen-
documenten/](http://www.divadichtbij.nl/nieuws/jaarverslagen-
documenten/)

3.2 Diva Dichtbij

De professionele zangers van Stichting Diva Dichtbij zingen van mens tot mens. Diva's (en divo's) verwennen ouderen, die vanwege hun langdurige zorgbehoefte niet meer het theater kunnen bezoeken, met een muzikaal optreden in de zorginstelling. De zangers staan niet op een podium, ver van het publiek af, maar bewegen zich al zingend door een huiskamer of naast het bed, zodat ze direct contact maken met de ouderen die ze toezingen. 'Mensen met dementie of ernstige somatische aandoeningen een verwenmoment aanbieden is buitengewoon belang-

rijk,' zegt Mariëtte Keijser. 'Via de verenzorgdagen van verzekeraar CZ ben ik met *Diva Dichtbij* in contact gekomen. Toen ik voor het eerst een optreden bijwoonde, was ik erg ontroerd. Sindsdien hebben we via fondsen en acties altijd geld weten binnen te halen om optredens te kunnen financieren. Ik ben helemaal gek op de diva's!'

Diva Dichtbij draait om een gouden combinatie van zang en aandacht. De diva's zetten zich met hart en ziel in om mensen een intense ervaring te bezorgen. 'De aandacht voor de mens is net zo

belangrijk als de kwaliteit en professionaliteit van de zanger,' legt Pieterneel van Amelsvoort uit. 'Al heeft iemand dementie, en herkent hij of zij geen taal meer, diegene voelt wel dat hij of zij gezien en gewaardeerd wordt.' Door de muziek en het contact dat de diva's maken met de bewoners, komt er iets los wat emoties in beweging brengt.

'Manager, fysiotherapeut, logopedist of psycholoog: zingen blijkt voor iedereen relevant.'

Bij elk optreden krijgen de bewoners een foto-kaart van de diva die het optreden verzorgt. Pieterneel merkt dat een dergelijk aandenken veel meer indruk maakt dan ze aanvankelijk dacht. 'Na verloop van tijd zie je zo'n stapeltje uitgesteld op een rollator liggen. Of een mevrouw die een heel verkreukeld exemplaar uit een handtasje opdiept en me vertelt dat ze echt nog weet dat we er eerder waren. Zo mooi vind ik dat!' *Diva Dichtbij* is inmiddels tien jaar actief, waarin veel kennis is verzameld over muziek voor kwetsbare ouderen, langdurig zieken en psychiatrische patiënten. Pieterneel geeft daarom ook workshops over haar methode. 'Oorspronkelijk waren de workshops over non-verbaal contact maken bedoeld voor directe zorgmedewerkers, maar inmiddels doen we dit door de hele organisatie,' vertelt ze. 'Manager, fysiotherapeut, logopedist of psycholoog: zingen blijkt voor iedereen relevant.'

Meetbare effecten

Bij Vivium merken ze hoe positief de invloed van muziek is op de bewoners. 'Muziek raakt zó lang en zó diep. Daar ben ik me mede door de diva's bewust van geworden,' aldus Mariëtte. Vivium kiest daarom voor een brede, drieledige aanpak. 'Op basis van de workshops van Pieterneel zetten we zang in bij de dagelijkse zorg. Verder draaien we in de huiskamers muziek die past bij de desbetreffende woongroep en zijn we bezig om onze bewoners met dementie te voorzien van iPods met persoonlijke afspeellijsten. Tot slot verzorgen *Diva Dichtbij* en *Muziek aan Huis* optredens op de locaties.' De optredens van *Diva Dichtbij* raken bewoners intens en werken lang door – ook bij mensen van wie het geheugen nauwelijks meer functioneert. Pieterneel benadrukt het interactieve aspect. 'Vaak wordt er gezegd dat ons werk om receptieve kunstbeoefening gaat. Deze ouderen met diepe dementie kunnen bijna nergens meer aan meedoen, ze komen hun kamer niet meer af om naar de dagbesteding of het restaurant te gaan. Hoeveel activiteit mag je dan nog verwachten? Als zij plotseling wél met hun handen gaan dansen, neuriën of meebewegen, dan zou ik de optredens zeker actief noemen.'

Uit diverse onderzoeken van de Universiteit Utrecht (2015) komt naar voren dat de optredens van *Diva Dichtbij* een bewezen positieve invloed

---

Pieterneel van Amelsvoort: Afstemming op de ander is een essentieel startpunt. Niet een bestaande formule opleggen, maar aansluiten bij datgene waar de ander enthousiast van wordt.

Mariëtte Keijser: *Als je als cultuuraanbieder een zorginstelling benadert, presenteer dan een plan waarvan de financiën al grotendeels rond zijn.*

hebben op het gedrag van ouderen met dementie, de werkdruk van het zorgpersoneel en de relatie tussen het zorgpersoneel en de bewoners. Ouderen die voor het optreden alleen maar aan het dwalen of roepen waren, hadden opeens hun aandacht erbij en waren ook erna minder onrustig. Muziek brengt positieve herinneringen en gevoelens naar boven, waardoor verwarrende en zinloze indrukken van de huidige omgeving naar de achtergrond verdwijnen. Doordat de groep rustiger is en emotioneel meer in balans, ervaart het zorgpersoneel minder werkdruk. Ook de nachtdienst verloopt soepeler, omdat ouderen na een optreden beter blijken te slapen. Het onderzoek laat zien dat het effect van de optredens zo sterk is, dat zelfs het zorgpersoneel dat er niet bij aanwezig was, verschil bemerkt tijdens hun werkzaamheden. 'Tijdens onze optredens komt het personeel op een andere manier in contact met de bewoners. Hun relatie verandert en verdiept op zo'n moment,' zegt Pieterneel. 'We onderzoeken hoe we dit heilzame effect kunnen verlengen en uit kunnen bouwen richting complementaire zorg.'

Fondsenwerving

Er zijn momenteel vijftien zangers verbonden aan *Diva Dichtbij*, die verspreid over heel Nederland optreden. Elke diva of divo heeft een eigen stijl, stemgeluid en repertoire, dat varieert van *Ave Maria* tot Annie M.G. Schmidt en van operette tot musical. Het aantal optredens per jaar stijgt (640 in 2017, een toename van 30% ten opzichte van

2016). In 2017 bereikte *Diva Dichtbij* zo'n 19.000 kwetsbare ouderen met dementie of zware lichamelijke problematiek in verpleeghuizen. 'De laatste drie jaar groeit *Diva Dichtbij* gestaag. Mede door *Waardigheid en trots* worden we veel meer benaderd. De optredens kunnen dan worden gefinancierd in het kader van het welzijn van de bewoners en de workshops als deskundigheidsbevordering van het zorgpersoneel. Dit betreft driekwart van al onze optredens,' zegt Pieterneel.

'Muziek brengt positieve herinneringen en gevoelens naar boven, waardoor verwarrende en zinloze indrukken van de huidige omgeving naar de achtergrond verdwijnen.'

Met acquisitie hoeft Pieterneel zich dus niet bezig te houden, maar fondsenwerving blijft onvermijdelijk. 'Voor dat laatste kwart zijn we afhankelijk van vermogensfondsen en donateurs, wat metertijd steeds lastiger wordt. Fondsen verwachten dat we na tien jaar wel op eigen kracht kunnen draaien.' Pieterneel legt uit dat de inkomsten de groeiende organisatie van *Diva Dichtbij* onvoldoende kunnen bijbenen. 'Het benaderen, selecteren en opleiden van nieuwe zangers en het aanschaffen van een complete uitrusting voor iedere diva die tweehonderd optredens meegaat, kunnen we niet uit de lopende inkomsten financieren. Ook om te groeien heb je steun van fondsen nodig!'

Samenwerking

Bij Vivium werd *Diva Dichtbij* oorspronkelijk

betaald uit sponsoropbrengsten en uit de Vriendenstichting van de locaties waar werd optreden. 'Dit bleek te krap,' vertelt Mariëtte, 'en toen heb ik samen met de voorzitter van de Raad van Toezicht de Steunstichting benaderd om toch iets extra's te kunnen doen voor onze bewoners. De combinatie van muziek en een beschadigd brein is geweldig: mensen reageren enorm positief en hun blijdschap werkt weer door op de medewerkers.' De Steunstichting stelde daarop 600.000 euro beschikbaar om per jaar negentig optredens te kunnen verzorgen (waarbij er per keer voor drie groepen wordt opgetreden), op alle locaties en voor een periode van drie jaar. Mariëtte blijft de meerwaarde van *Diva Dichtbij* intern uitdragen. 'Het heeft mijn hart. Gelukkig heeft de Steunstichting net voor de komende drie jaar weer eenzelfde toezegging gedaan.'

Hoeveel inhoudelijk potentieel een cultureel ouderenproject ook heeft, zorginstellingen zijn geneigd om eerst naar de financiële aspecten te kijken. 'Benader, op locatieniveau, de activiteitenbegeleiders of coördinatoren leefplezier,' tipt Mariëtte. 'Fondsenwervers kunnen ook een ingang zijn. Als je een fondsaanvraag wilt indienen waarvoor je nog een zorginstelling nodig hebt, dan is een handtekening zo gezet.' Pieterneel kiest ervoor om vanuit empathie met zorginstellingen in gesprek te gaan. 'Als je werkt vanuit je hart, wordt dat herkend!' Ze adviseert om juist geen kant-en-klaar pakket aan te bieden, maar te kijken of het mogelijk is om in samenspraak met de locatie een concept uit te rollen 'Je respecteert hun ritme en manier van werken. Als bewoners pas om 10 uur gewassen zijn en om 12 uur weer aan tafel moeten zitten voor de lunch, kun je niet anders dan daarop inspelen.'

*‘Het artistieke
zit hem in wat
je bij mensen, op
individueel niveau,
teweeg kunt
brengen’*

Project

Kunstkraft 55+, kwalitatieve kunstparticipatie
voor ouderen in woonzorglocaties

Doelgroep

kwetsbare ouderen in zorginstelling

Kunstdiscipline

divers

Organisatie

Stichting Westland Cultuurweb

Locatie(s)

Gemeente Westland (in de kernen 's-Gravenzande,
Naaldwijk, Poeldijk, Wateringen, Ter Heijde)

Geïnterviewden

Wendy van Es,

coördinator cultuurveld & educatie

Westland Cultuurweb

Andrea Jaszmann,

directeur Wonen, Zorg en Behandeling

Pieter van Foreest

Kijk voor meer informatie op:

www.westlandcultuurweb.nl/cultuurweb/

kunstkraft-55

www.pietervanforeest.nl

3.3 Kunstkracht 55+

Netwerkorganisatie Westland Cultuurweb en zorgorganisaties Careyn en Pieter van Foreest werken intensief samen om ouderen in woonzorglocaties en dagbesteding verspreid over het Westland verschillende vormen van kunstbeoefening aan te bieden. De drie Westlandse samenwerkingspartners hebben met *Kunstkracht 55+* in de periode 2016-2017 acht deelprojecten neergezet, allemaal met een duur van drie maanden, waarin vakdocenten ouderen hebben laten kennismaken met beeldende kunst, literatuur, muziek, zang en dans.

‘Zelf hadden we niet voldoende knowhow om ons culturele aanbod van binnenuit te innoveren. De expertise van een culturele netwerkorganisatie kwam dus als geroepen.’

Vanuit haar opdracht om kunst en cultuur zo breed mogelijk toegankelijk te maken voor bewoners van het Westland, bekeek Westland Cultuurweb of ze hier ook ouderen bij konden betrekken. ‘We hadden geen kunstzinnig aanbod voor deze doelgroep en we wisten zelf nog niet genoeg over ouderen,’ vertelt Wendy van Es. Westland Cultuurweb benaderde in 2015 de zorgorganisaties Careyn en Pieter van Foreest, vanuit de insteek om beleidsmatig mee te denken over het welzijn van ouderen. ‘We hebben op namen van directieleden gegoogeld, hen koud gebeld en toen zeiden ze meteen ja! We waren blij verrast dat we dus gelijk met de directie om de tafel zaten,’ vertelt Wendy. ‘Samen met de zorgorganisaties zijn we vanaf de nullijn gaan bouwen.’ Doordat er op directieniveau interesse

was in vernieuwing, ging de deur naar kunstparticipatie meteen open. ‘We hebben hun animo gespeeld om intramuraal andere activiteiten aan te bieden en zijn dit daarna samen gaan uitdiepen. Al pratende hebben we tijdens het eerste gesprek twee conceptprojecten ontwikkeld, op basis waarvan we subsidie wilden aanvragen.’

Binnen de zorgorganisaties was het enthousiasme om aan te haken groot. Andrea Jaszmann van Pieter van Foreest legt uit dat er vanaf het begin een gemeenschappelijke scope en visie was. ‘Ons aanbod om het welbevinden van de bewoners te vergroten was niet passend genoeg. Het moest anders! We wilden geen generiek aanbod meer, maar een aanbod gericht op het individu:

wat past bij de persoon en hoe sluiten we aan op zijn of haar interesses?’ Alle partijen waren ervan doordrongen dat kunst bijdraagt aan de persoonlijke ontwikkeling, gezondheid en vitaliteit van ouderen. Maar hoe haal je kunst binnen de muren van een zorginstelling? ‘Zelf hadden we niet voldoende knowhow om ons culturele aanbod van binnenuit te innoveren,’ vertelt Andrea. De expertise van een culturele netwerkorganisatie kwam dus als geroepen.

Vraaggericht werken

Vanaf de start van de samenwerking verzorgt Westland Cultuurweb de fondsaanvragen en neemt zorgorganisaties het papierwerk uit handen. Kunst en cultuur financieel toegankelijk maken voor de zorgsector is volgens Andrea geen luxe. ‘Het grootste deel van onze beschikbare middelen gaat naar personeel in de zorg. We hebben bijvoorbeeld geen eigen fondsenwerwers in huis, wat bij dit soort zaken toch wel een belemmering is.’ Het aandeel van Careyn en Pieter van Foreest ligt meer in de uitvoering. ‘Wij dragen bij met onze locaties, faciliteiten, praktische zaken zoals koffie en thee, en met de inzet van onze activiteitenbegeleiders.’ Andrea geeft aan dat dit allemaal niet administratief vertaald wordt. ‘Daar hebben we het niet over met elkaar. Wij regelen dat gewoon, punt. Wendy licht het concept van vraaggericht werken

toe. ‘Op elke locatie hielden we een startgesprek met het management, voor het draagvlak, maar ook met de activiteitenbegeleider.’ Andrea vult aan: ‘Activiteitenbegeleiders zijn echte klantkeners. Samen met familie, die we eveneens hebben bevraagd, droegen zij suggesties voor projecten aan.’ De inbreng vanuit Westland Cultuurweb en de expertise vanuit Careyn en Pieter van Foreest leidde telkens tot een keuze voor een specifieke kunstdiscipline. Vervolgens zocht Westland Cultuurweb een bijpassende vakdocent, liefst in de directe omgeving van de zorginstelling. ‘Door te kiezen voor een kunstenaar of culturele organisatie uit de buurt, kunnen zorg en cultuur elkaar straks ook zelf vinden en kunnen we daar als bemiddelaar in de toekomst mogelijk tussen uit stappen,’ zegt Wendy.

Om het project binnen de locatie concreet vorm te geven, vond vervolgens een gesprek plaats tussen de desbetreffende activiteitenbegeleider, de kunstvakdocent en Westland Cultuurweb. Ook gaf de verpleeghuisarts input over de fysieke toestand van de deelnemers. Wendy was de schakel tussen alle betrokkenen. ‘Ik observeerde de sfeer bij de eerste les en zorgde ervoor dat docent en activiteitenbegeleider na iedere les konden sparren. Na drie of vier lessen evalueerden we, waardoor we de lessen konden bijsturen.’ Tien bijeenkomsten van een uur werden afgeslo-

Wendy van Es: Wil je in gesprek raken met een zorginstelling, laat dan vaste kaders rondom kunstprojecten los en vraag eerst hoe een kunstproject überhaupt binnen het zorgbeleid zou kunnen passen. Laat dan de zorginstelling meedenken over de vorm.

Andrea Jaszmann: Zorgorganisaties zijn gebaat bij een breed inzetbaar kunst- en cultuuraanbod waarmee ze meerdere cliënten en locaties kunnen bedienen. Verbindende culturele organisaties kunnen beter aan die behoefte voldoen dan een losstaand project van een individuele kunstenaar.

ten met een presentatie voor de bewoners, familie, mantelzorgers en collega's in de vorm van bijvoorbeeld een expositie of dansvoorstelling. De driehoek zorg, kunst en verbinder bleek een gouden formule: *Kunstkraft 55+* heeft geresulteerd in een succesvolle serie culturele projecten. Op de afsluitende *Conferentie Kunstkraft 55+* in 2018 laten de partners daarom zien wat ze in twee jaar hebben bereikt. Dankzij de bewezen werkwijze van Westland Cultuurweb hebben inmiddels diverse fondsen toegezegd om *Kunstkraft 55+* in 2018 en 2019 wederom mogelijk te maken, ditmaal met 24 deelprojecten verspreid over twaalf locaties.

Verwachtingenmanagement

Werken met ouderen vraagt om een flexibele opstelling. Maar weinig culturele organisaties hebben echt ervaring met deze doelgroep, maar volgens Wendy hoeft dat ook helemaal niet. 'Affiniteit staat voorop. Leer impulsmomenten bij ouderen te herkennen. Zeker wanneer mensen met dementie opeens alert zijn of opleven, grijp je dat aan, in plaats van vast te houden aan een lesplan.' Omdat het om pilotprojecten in zorginstellingen gaat, waarbij de ouderen ook nog eens flink variëren in leeftijd (van 55 tot tegen de 100 jaar), weten vakdocenten vooraf niet precies wat hen te wachten staat. Wendy probeert hun

verwachtingen zoveel mogelijk bij te sturen: 'Resultaatgericht werken met deze groep kan bij docenten tot frustratie leiden. Toewerken naar een denderende artistieke presentatie, wat ze gewend zijn, is bij deze projecten te veel gevraagd. Docenten moeten juist inhaken op de innerlijke wereld van de deelnemers.' Als een oudere geniet, is dat ook al een mooi resultaat.

'Het artistieke zit hem in wat je bij mensen, op individueel niveau, teweeg kunt brengen,' zegt Wendy. 'Ik vraag docenten om het uiterste eruit te halen, zodra ze zien dat iemand zich openstelt voor creativiteit. Maak het een tandje moeilijker en stimuleer zo iemand om boven zichzelf uit te stijgen.' De gangbare definitie van 'artistiek' is dan ook niet van toepassing op de deelprojecten van *Kunstkraft 55+*, zeker niet als het ouderen met dementie betreft. 'Elke vorm van deelname is goed, we willen niemand uitsluiten. De toegevoegde waarde ligt in het meedoen,' aldus Wendy.

Kracht van kunst

Kunst blijkt keer op keer een effectief communicatiemiddel, ook voor ouderen die erg in zichzelf gekeerd zijn. Het komt voor dat zij, wellicht juist vanwege hun afnemende mentale functies, makkelijker over hun schroom heenkomen om mee te doen, dan ouderen met alleen een

lichamelijke problematiek. Wendy geeft een ontroerend voorbeeld van een dansproject voor ouderen met dementie. 'Een activiteitenbegeleider probeerde door te dringen tot een meneer die de hele dag niets anders zei dan 'kebie, keboe'. Hij was timmerman geweest en inspelend op zijn oude beroep, had de activiteitenbegeleider hem hout en wat gereedschap aangeboden. Dat wuifde hij resoluut weg, maar toen hij begon te dansen, ging hij open! Al dansend vertelde hij opeens over vroeger.' Bij dit soort projecten worden ook familieleden uitgenodigd om mee te doen. Ze kunnen op een andere manier contact maken en samen een onvergetelijk creatief proces beleven.

Andrea benoemt de positieve effecten bij Pieter van Foreest. 'Het brengt ons vernieuwing. We kunnen bewoners nu een breder aanbod doen, dat echt is afgestemd op hun persoonlijke interesses. Kunst en cultuur zorgen voor levendigheid!' Door elk project af te sluiten met een openbare presentatie, zien niet alleen de naaste omgeving en het zorgpersoneel de resultaten, maar komen ook activiteitenbegeleiders van andere huizen op nieuwe ideeën. Wendy vertelt dat zij daarnaast de gemeente en lokale politici benadert. 'Met het oog op beleid moeten ze zélf zien wat er tijdens de projecten gebeurt.'

Inter- generationele projecten

*'Lesgeven aan ouderen kan pittiger zijn
dan aan een klas vol pubers.'*

*‘Soms kan één
helder moment
genoeg zijn;
dat wilden we
niemand ontzeggen.’*

Project

Twee Keer Kijken, fotografieprojecten voor
Amsterdamse ouderen en jongeren.

Doelgroep

vitale ouderen / kwetsbare ouderen thuiswonend /
kwetsbare ouderen in zorginstelling /
intergenerationeel

Kunstdiscipline

fotografie

Organisatie

Foam Fotografiemuseum Amsterdam

Locatie(s)

Amsterdam

Geïnterviewden

Garance Camping,

projectcoördinator Educatie Foam

Nils Kenninck,

fotograaf en museumdocent Foam

Kijk voor meer informatie op:

www.foam.org/twee-keer-kijken

Foam heeft een publicatie uitbracht over Twee Keer

Kijken (2016). Deze is op te vragen via:

bit.ly/twee-keer-kijken/.

4.1 Twee Keer Kijken

Foam brengt met *Twee Keer Kijken* twee generaties Amsterdammers met elkaar in contact. Jongeren en 65-plussers leren elkaar beter kennen door vijf weken lang iedere week samen buiten te fotograferen. Op straat komen ze makkelijk in gesprek en ontdekken ze het perspectief van de andere generatie. Foam kent een lange geschiedenis in wijkgericht werken, vanuit een groot gevoel van maatschappelijke verantwoordelijkheid. 'Het museum zat bijna vier jaar met een projectlocatie in de wijk Nieuw-West. Daar zagen we hoe sterk generaties langs elkaar heen leefden. Dat had met leeftijd te maken, maar ook met cultuurverschillen,' vertelt Garance Camping. 'Fotografie is een perfect medium om te verbeelden wie je bent en hoe jij de buurt ervaart. Dus zijn we gaan samenwerken met

scholen en ouderenhuisen om verbinding en ontmoeting tussen generaties tot stand te brengen.'

Na een succesvolle pilot is het project van start gegaan in vier stadsdelen in Amsterdam. Tussen 2014 en 2016 hebben leerlingen van het basis- en voortgezet onderwijs in Noord, Nieuw-West, Zuidoost en Oost kennisgemaakt met oudere wijkbewoners, veelal bewoners van woonzorgcentra. Tijdens de Gay Pride 2016 vond *Twee Keer Kijken* Roze plaats, een eenmalige editie waarin 'roze' jongeren en ouderen uit Amsterdam met elkaar in contact kwamen. Garance legt uit dat Foam het project toegankelijk wilde maken voor alle ouderen. 'Afgezien van de leeftijdsgrens 65+, hebben we geen streng onderscheid gemaakt op

---

Garance Camping: Maak een wijkscan voor je begint. Welke ouderenhuisen, -clubs en -organisaties zijn aanwezig? Weet wat er speelt in een wijk, welk aanbod er al ligt en met wie je kunt samenwerken.

leeftijd of zorgindicatie, maar altijd vertrouwd op het advies van de activiteitenbegeleiders van de woonzorgcentra of verpleeghuizen.' Hierdoor konden bijvoorbeeld ook ouderen met beginnende dementie deelnemen. 'Soms kan één helder moment genoeg zijn; dat wilden we niemand ontzeggen.'

'Natuurlijk tellen de mooie resultaten – wij zijn niet voor niets een museum – maar het bijzondere contact tussen generaties weegt net zo zwaar.'

Museumdocenten gaven workshops over straat- en portretfotografie en zorgden voor de artistieke begeleiding. 'Als ouderen zeiden: 'Laat de jongere het maar doen', gaf ik de jongere gauw instructie dat ze hen de camera gaven en ervoor moesten zorgen dat ook de oudere met twee of drie foto's terugkwam,' vertelt Nils Kenninck. Mettertijd leerden de deelnemers steeds beter fotograferen en werkten ze toe naar een professionele eindtentoonstelling, op school of in de zorginstelling. Niet alleen zijn de deelnemers na afloop trots, volgens Garance is Foam dat ook. 'Natuurlijk tellen de mooie resultaten – wij zijn niet voor niets

een museum – maar het bijzondere contact tussen generaties weegt net zo zwaar. Professionele eindresultaten zijn er om gedeeld te worden, want dan beklift het geleerde pas echt.'

Fotografie als verjongingskuur

De intergenerationele methodiek van *Twee Keer Kijken* wil de dialoog tussen generaties op gang brengen, met fotografie als *conversation starter*. De ontwikkelde workshopreeks bestaat uit vijf lessen van ieder twee uur. Iedere les is samengesteld uit verbindings- en fotografieopdrachten, reflectie op beeld en evaluatie van de samenwerking. Nils stimuleerde het contact tussen de deelnemers. 'Ik maak geen verschil in hoe ik mensen aanspreek, ik noem iedereen bij de voornaam. Ouderen worden zo geen aparte, rare groep en jongeren voelen zich meteen serieus genomen. Zodra ik doe of het allemaal heel normaal is, groeien ze vanzelf naar elkaar toe. Dan krijg je hele mooie momenten waar ouderen zich over de jongeren ontfermen. Maar ook andersom, wanneer jongeren zich over de ouderen ontfermen.'

De deelnemers aan het project kennen elkaar niet

Nils Kenninck: Ga meteen praktisch aan de slag en blijf niet in de vorm hangen. Zo gaan mensen er helemaal voor en heb je de (vaak beperkte) tijd ten volste benut.

op voorhand, maar wonen wel in dezelfde (buiten) wijk in Amsterdam. Ze bewegen zich in dezelfde openbare ruimte, maar maken weinig contact. Het contact dát er is, is eerder negatief. Door de deelnemers telkens als duo van jong en oud aan te spreken, groeit het wederzijdse verantwoordelijkheidsgevoel en begrip. 'Als jij als jongere vijf keer met iemand met een rollator op stap bent geweest, dan snap je daarna dat als je een oudere met een rollator een stoepje ziet naderen, je even een handje moet helpen,' vertelt Garance.

'Oudere vrouwen vertellen dat fotografie vroeger echt een mannending was.'

'Andersom ontdekken ouderen dat jongeren, ongeacht hun culturele achtergrond, ook gewoon lekker buiten kunnen spelen. En dat het samenkomen van groepjes op straat niets meer is dan het uitwisselen van belevenissen, net zoals zij dat vroeger deden.' Alle ouderen gaven na afloop aan dat ze hebben geleerd van het samenwerken met de jongeren: ze voelen zich weer jonger. Doordat ze de leef- en belevingswereld van de jongeren beter kennen, ervaren zij hun wijk als veiliger.

Garance geeft aan dat Foam naar aanleiding van *Twee Keer Kijken* heeft gekozen om het aanbod te differentiëren. 'Babyboomers willen vooral leren fotograferen en daar beter in worden. De stille (vooroorlogse) generatie en kwetsbare ouderen ervaren de lessen heel anders. Ze vertellen vol

trots dat ze er een kleinkind bij hebben. Ouderen met dementie krijgen een energie-boost. Je ziet dat ze totaal opgekleurd de ruimte verlaten.' Ouderen aanspreken op hun mens-zijn staat voorop. Er is een groep die nauwelijks tot nooit heeft gefotografeerd, zag Garance. 'Die trek je uit hun comfort zone, maar zodra ze ontdekken hoeveel ze nog kunnen, blijkt dat juist heerlijk.'

Artistieke invulling

Hoe nieuw fotografie als medium voor ouderen soms nog kan zijn, Foam maakt het toegankelijk door hen op verschillende niveaus te laten leren. Een eerste kennismaking is vaak een vorm van *empowerment*. 'Oudere vrouwen vertellen dat fotografie vroeger echt een mannending was – heel technisch en bovendien kostbaar zo vlak na de oorlog – en dat ze daarom soms nog nooit een camera in handen hebben gehad,' zegt Garance. Maar ook niet alle jongeren weten automatisch hoe een camera werkt. Ze fotograferen weliswaar de hele dag door, maar gebruiken hiervoor meestal hun smartphone. Bewust fotograferen met een camera is echt iets anders.

Bij *Twee Keer Kijken* staat het ervaren van het medium dan ook voorop, waarbij beknotten op de artistieke component volgens Garance overigens geen optie is. 'Talentontwikkeling is belangrijk voor ons. We proberen elke workshop twee of drie fotografische aspecten uit te leggen, die de deelnemers daarna moeten toepassen.' In de

workshops maken de museumdocenten gebruik van de educatieve methode *Stop... Kijk... Klik!* Deze methode, die Foam ook bij haar onderwijsprogramma's inzet, behandelt tien basiselementen van de fotografie, zoals onderwerp, compositie, kleur, kader en standpunt. De verschillende generaties brengen daarnaast ieder hun eigen kwaliteiten mee: van historisch besef tot digitale vaardigheden. 'Ik doe niet te veel zoals het hoort en wat gangbaar is in een ouderenhuis,' stelt Nils. 'Ik doe wat ik wil doen en stel de inhoud voorop. De maatschappelijke gereserveerdheid van zowel kinderen als ouderen negeer ik, dat wordt ook wel van me gevraagd als docent.'

Ontzorgen

Garance heeft gemerkt dat vanuit de zorginstellingen vaak niet veel mankracht beschikbaar is. Door met een breed team te komen – per les zijn naast de museumdocent en de projectleider ook een vrijwilliger en een stagiair aanwezig – kun je veel betekenen voor zowel de bewoners als het zorgpersoneel. 'Fotografie is ten opzichte van de reguliere dagbesteding best revolutionair. Dat realiseren we ons en daarom leveren we alle praktische zaken, zoals camera's, beamer en lesmateriaal, maar zorgen we ook voor het contact met de school en voldoende begeleiding om naar buiten te gaan.' Een totaalpakket bieden is volgens Garance dé manier om een sector tegemoet te komen die zwaar onder druk staat. 'Activiteitenbegeleiders zijn vaak heel dankbaar dat er een project is waar mensen zo van opleven.'

Verduurzaming

Foam wil voor Amsterdam en zijn bewoners meer zijn dan een fysiek museum aan de Keizersgracht. Foam kiest er daarom voor om actief naar buiten

te treden en een zo divers mogelijk publiek bij het museum en het medium fotografie te betrekken. Vanuit die gedachte heeft Foam binnen het *Age Friendly Cultural Cities*-programma van het Fonds voor Cultuurparticipatie het project *Twee Keer Kijken* verduurzaamd. Er is uitvoerig onderzoek gedaan naar de resultaten van het project, waarna er samen met de Openbare Bibliotheek Amsterdam (OBA) en de gemeente Amsterdam een nieuw project is ontwikkeld om ontmoetingen in de wijk te stimuleren: *Amsterdam Vertelt*.

'Activiteitenbegeleiders zijn vaak heel dankbaar dat er een project is waar mensen zo van opleven.'

In 2016 en 2017 richtte *Amsterdam Vertelt* zich wederom op de verbinding tussen verschillende generaties in Amsterdam, maar nu door middel van beeld en tekst. Ouderen en jongeren maakten kennis met fotografie en schrijven of verdiepten hun skills op dat gebied.

‘Mensen in de laatste levensfase zitten vol verhalen met een bepaald tijdsbeeld. Door die persoonlijke verhalen uit te dragen, worden ze voor veel meer mensen van waarde dan alleen voor de directe familie.

Ouderen tellen voor de buitenwereld weer mee.’

Project

Het Verhalenhuis, ouderen schrijven verhalen met jonge professionele schrijvers als coach.

Doelgroep

kwetsbare ouderen in zorginstelling / intergenerationeel

Kunstdiscipline

literatuur

Organisatie

Literair Productiehuis Wintertuin/De Nieuwe Oost

Locatie(s)

landelijk

Geïnterviewden

Noortje Kessels,

impactproducent en coördinator

Productiehuis Ouderen en Verhalen

Maike Mul,

coördinator Kunst & Cultuur

Vitalis WoonZorg Groep

Kijk voor meer informatie op:

www.hetverhalenhuis.net

www.denieuweoost.nl/literatuur

www.vitalisgroep.nl

4.2 Het Verhalenhuis

Het Verhalenhuis is een innovatieve samenwerking tussen Productiehuis Ouderen en Verhalen (onderdeel van Literair Productiehuis Wintertuin/De Nieuwe Oost) en Vitalis WoonZorg Groep, waarin zij hun expertise omtrent schrijfworkshops en ouderen bundelen. Jonge schrijvers begeleiden een jaar lang een groep ouderen bij het oproepen en optekenen van hun eigen verhalen. Al schrijvend creëren de deelnemers een nieuwe werkelijkheid en doorbreken ze de dagelijkse monotonie in het verzorgingshuis. Maaïke Mul spreekt over kruisbestuiving: 'Mensen in de laatste levensfase zitten vol verhalen met een bepaald tijdsbeeld. Door die persoonlijke verhalen uit te dragen, worden ze voor veel meer mensen van waarde dan alleen voor de directe familie. Ouderen tellen voor de buitenwereld weer mee.'

De jonge schrijfbegeleiders werken aan hun creatieve en zakelijke ontwikkeling. Ze verdiepen zich in het lesgeven, zetten hun schrijverschap in voor impactprojecten en putten inspiratie uit de culturele bagage en de unieke levensverhalen van ouderen. Noortje Kessels selecteert de schrijfbegeleiders vanuit Literair Productiehuis Wintertuin/De Nieuwe Oost. 'Professionele schrijvers zijn echt een vereiste, zo kunnen we de artistieke kwaliteit van het project waarborgen. Bovendien zijn we ook een literair agentschap, dat deze beginnende schrijvers begeleidt. Met *Het Verhalenhuis* bieden we ze een originele, stimulerende en leerzame werkomgeving.' De schrijfsessies vinden plaats in de zorginstellingen, in een speciaal ontworpen decor vol referenties aan de vooroorlogse huiskamer. Ouderen mogen

daar vertellen over de persoon die ze altijd zijn geweest en halen herinneringen op aan de hand van foto's, gebruiksvoorwerpen en gedichtjes. De schrijfbegeleiders coachen de deelnemers bij het uitwerken van hun verhaal en het verbeteren van de tekst. Het succes van *Het Verhalenhuis* schuilt in het complete aanbod: het Productiehuis Ouderen en Verhalen publiceert de verhalen online en in boekvorm. Vervolgens kunnen ouderen op boekpresentaties in zorginstellingen en op literaire festivals voordragen uit eigen werk en na afloop hun boeken signeren. Familie, vrienden, medebewoners en het zorgpersoneel ontdekken een nieuwe kant van de deelnemers. 'Zo kan het zijn dat iemand van 80 of 90 jaar nog debuteert!' aldus Noortje.

Schrijven opent luikjes

Het Verhalenhuis draait de gangbare benadering van ouderen om. Niet 'Wat heeft de oudere nodig?' maar 'Wat heeft hij of zij te bieden?' Ouderenzorg draait vooral om lichamelijke zorg, gebaseerd op datgene wat ouderen niet meer kunnen. Dit tast het zelfbeeld van mensen aan, ze gaan zichzelf als hulpbehoevend zien en verliezen langzaam maar zeker hun levenslust. Wanneer ouderen zich mogen manifesteren en weer de regie krijgen, bouwen ze hun eigenwaarde op. Zij bepalen immers hun eigen verhaal en kunnen daarin het oncontroleerbare beheersen. Bovendien scherpt het de geest. Noortje geeft aan dat ouderen graag willen leren. 'Ze hebben behoefte aan intellectue-

le uitdaging. Door het schrijven kunnen ze zich weer meer woorden herinneren en zich beter uitdrukken.'

'Een terminaal zieke mevrouw kwam haar kamer niet meer uit – behalve voor *Het Verhalenhuis*!'

Schrijfbegeleiders maken als het ware luikjes in hoofden open, stoppen daar dingen in die indruk op hen hebben gemaakt, in de hoop dat die ook weer indruk op de toehoorders maken, zodat er een domino-effect aan indrukken ontstaat. Het eerste uur schrijven de deelnemers, bijvoorbeeld over het gevoel dat geuren van vroeger oproepen. In het tweede uur lezen ze de verhalen aan elkaar voor. Ouderen nodigen anderen uit om te denken met hún hoofd, even door hún ogen naar de wereld te kijken. *Het Verhalenhuis* geeft ouderen een stem, maar biedt ook een luisterend oor. 'Je komt hier wonen omdat het moet, omdat je niet anders kunt,' vertelt Maaïke. 'Als je nog niemand kent, helpt dit soort projecten om échte, inhoudelijke gesprekken met elkaar aan te gaan. Die gaan zoveel verder dan een standaardpraatje over het weer, dat je normaal al schuifelend door de gang zou maken.' Noortje sluit zich hierbij aan: 'Een terminaal zieke mevrouw kwam haar kamer niet meer uit – behalve voor *Het Verhalenhuis*! Kippenvel krijg ik daarvan.' De helende werking van literatuur wordt in de ouderen zorg steeds meer erkend. Lezen, schrijven en praten over

---

Noortje Kessels: **Neem de tijd, en creëer rust en veiligheid in je bijeenkomsten. Het tempo in een zorginstelling ligt lager dan dat van het gewone leven. Pas je hieraan aan en straal zelf ook rust uit.**

verhalen verdrijft de eenzaamheid, bevordert de zelfregie en werkt tegen depressie. Uit studies naar de cognitieve verschillen tussen 25- en 75-jarigen blijkt dat ouderen beter zijn in het vertellen van verhalen dan jongeren. Hoe langer mensen leven, hoe rijker de geschiedenis is waar ze uit kunnen putten. Ze kunnen hierbij nog verbanden leggen, wat een belangrijke voorwaarde is voor creatief schrijven. Ouderen hebben dus niet alleen de behoefte om hun verhalen te delen, ze zijn er ook nog eens goed in.

Ambassadeur in de instelling

Volgens Noortje is het hebben van een ambassadeur in de zorginstelling cruciaal: dat kan een editie van *Het Verhalenhuis* maken of breken. 'Zorg dat er iemand is die er vol voor gaat, die potentiële deelnemers kent en hen kan overhalen om mee te doen. Dit kan een activiteitenbegeleider, welzijnswerker, vrijwilligerscoördinator of geestelijk verzorger zijn. Iemand die reuring geeft

aan het project.' Draagvlak creëren binnen de organisatie staat dus voorop. 'Zo was er een vrij residentiële zorglocatie, met redelijk zelfstandige bewoners, waar de activiteitenbegeleider onvoldoende uren had. Er waren maar weinig deelnemers en de ouderen moesten schrijven in een ruimte waar tegelijkertijd ook vrijwilligers met iets anders bezig waren. Daardoor viel het project uit elkaar.'

'Benader ouderen als mensen, als individuen. Het zijn geen kleuters, en geen grote ondefinieerbare grijze brij.'

De culturele sector heeft een andere manier van werken dan de zorgsector, wat de communicatie kan bemoeilijken. Cultuur wordt daarbij nog vaak als elitair gezien: verplegend personeel kan zich nauwelijks verplaatsen in de literaire projecten. Noortje benadrukt dat het organiseren van een evenement of presentatie in een zorginstelling om

Maaïke Mul: Laat je niet ontmoedigen. Binnen de zorg zul je nu eenmaal moeten blijven verantwoordelijk waarom kunst en cultuur zo belangrijk zijn. De aanhouder wint!

een andere benadering vraagt dan een regulier literair podium. 'Sta open voor input en luister serieus naar je partners. Binnen de muren van de instelling gelden eigen regels.'

Methodiek

Het Verhalenhuis heeft een eigen methodiek ontwikkeld, die ingaat op het werven van deelnemers en het profiel van de schrijfbegeleider en die spelregels, opdrachten en herschrijfoefeningen bevat. Eerdere edities worden gebruikt voor praktische tips en als nuttige achtergrondinformatie. Noortje geeft de makers mee dat ze moeten openstaan voor wat ouderen te bieden hebben. 'Benader ouderen als mensen, als individuen. Het zijn geen kleuters, en geen grote ondefinieerbare grijze brij.' Schrijfbegeleiders moeten dus affiniteit hebben met ouderen en bovenal gemotiveerd zijn; leservaring is geen vereiste. *Het Verhalenhuis* begeleidt schrijvers bij hun werk binnen de ouderenzorg, maar geeft ze verder geen specifieke kennis mee. Juist door samenwerking met een activiteitenbegeleider of geestelijk verzorger, die op de hoogte is van de mentale of lichamelijke klachten van ouderen, ontstaat een totaalplaatje. Die bundeling van kennis en kwaliteit is essentieel.

Financiering

Productiehuis Ouderen en Verhalen verzorgt de fondsenwerving voor *Het Verhalenhuis* en kan zo het project aanbieden op de betrokken zorg-

locaties. Het Fonds voor Cultuurparticipatie, Fonds Sluyterman van Loo, Stichting RCOAK en Brabant C zorgen onder meer voor financiële bijdragen. Vitalis werkt regelmatig samen met externe culturele instellingen om een cultureel aanbod binnen de zorginstelling mogelijk te maken. Wanneer Maaïke namens Vitalis aanvragen voor culturele ouderenprojecten indient, hoort ze van fondsen regelmatig dat ze te succesvol is. 'Dan word je niet op inhoudelijke gronden afgewezen, maar juist omdat je alwéér een geslaagd projectvoorstel hebt. Intergenerationele projecten werken gelukkig heel goed binnen verschillende sectoren. Als je losse projecten combineert en samenwerkt met inhoudelijk sterke organisaties, kun je een grote aanvraag verantwoorden.'

Productiehuis Ouderen en Verhalen is hard bezig om *Het Verhalenhuis* te verduurzamen. Zorginstellingen geven aan dat ze zelf het project willen voortzetten voor hun bewoners en voor ouderen in de buurt. 'Wanneer een zorginstelling ons benadert, merken we dat de motivatie veel groter is, wat de slagingskans weer vergroot. Andersom is het toch vaak trekken aan een project,' constateert Noortje. 'We trainen coördinatoren in de instelling om het project over te nemen en studenten van de schrijfopleiding van de ArtEZ hogeschool voor de kunsten gebruiken het als stageplek.' Verder bekijkt het Productiehuis of bibliotheken willen aanhaken bij het initiatief.

*‘Kinderen die
toneelspelen voor
ouderen, nemen
vanzelf drempels
voor hen weg.’*

Project

Spiegelbeeld, theatervoorstellingen voor en door
ouderen en kinderen

Doelgroep

vitale ouderen / kwetsbare ouderen thuiswonend /
kwetsbare ouderen in zorginstelling /
intergenerationeel

Kunstdiscipline

theater

Organisatie

De Gruitpoort

Locatie(s)

Braamt, Doesburg, Doetinchem, Gaanderen,
Laag-Keppel en Terborg

Geïnterviewden

Boaz Boele,

theaterdocent Muziektheaterschool GRID

Gerrie Wams,

projectcoördinator dagopvang De Omslag

Stichting Welcom

Kijk voor meer informatie op:

www.gruitpoort.nl/pagina/lang-leve-kunst

www.iedereenwelcom.nl

4.3 Spiegelbeeld

Spiegelbeeld is een theaterproject waarin kinderen door middel van theaterspel verhalen van ouderen verbeelden. Het project valt binnen het ouderenprogramma *Lang Leve Kunst* en *Naoberschap* van creatieve broedplaats de Gruitpoort. Leerlingen van Muziektheaterschool GRID (onderdeel van de Gruitpoort) en van basisscholen in de omgeving gaan samen met een theaterdocent op bezoek bij ouderen. 'Ik zoek in mijn werk altijd naar verbinding,' vertelt Boaz Boele. 'Kinderen die toneelspelelen voor ouderen, nemen vanzelf drempels voor hen weg. Als ouderen het ongemakkelijk vinden om zelf te spelen, dan hoeft dat niet. En lukt het ze fysiek niet meer, dan werpen ze zich richting de kinderen op als regisseur.'

'Het mooiste is als de ouderen op het spel reageren en zich met ermee gaan bemoeien.'

De vertelmiddagen van *Spiegelbeeld* vinden plaats in verschillende zorginstellingen en locaties voor dagbesteding in de Achterhoek. 'Zodra de Gruitpoort ons belt met een project, pak ik dat met twee handen aan!' zegt Gerrie Wams. 'Meestal schiet je als welzijnswerker bij ouderen meteen in de zorgstand. Door kunst komen er dingen naar boven die we normaal niet uit mensen krijgen.'

Boaz Boele: Neem jezelf als professional serieus en trap niet in de val om voor minder of vrijwillig te werken, hoe leuk je een project ook vindt. Ouderen verdienen een hoogwaardig cultureel aanbod, wat nu eenmaal meer kost dan 'tijdverdrijf'.

Een van de taken die Boaz als begeleidend docent heeft, is het 'verleiden' van ouderen om hun verhaal te delen. 'Ik stel vragen als 'We zitten hier met acht kinderen, wie denkt u dat de brutaalste is van allemaal?' Dan wordt er gelachen en wijst iemand meestal meteen een kind aan. Daar haak ik op in door te vragen of diegene op school ook een deugniet was en zo komt het gesprek op gang.' Met anekdotes over nonnenscholen en lijfstraffen gaat voor de kinderen een nieuwe wereld open, maar de ouderen halen ook onderling herinneringen op. 'Als iemand begint te vertellen, vraag ik door: 'Hoe praatte de directeur?' of 'Wie was die non?' En van daaruit ontstaan de scènes,' legt Boaz uit. De kinderen spelen ter plekke de verhalen van de ouderen na, waarbij ze de oudere als kind spelen. Boaz neemt vaak de rol van de volwassene op zich. 'Het mooiste is als de ouderen op het spel reageren en zich ermee gaan bemoeien. 'Nee, zó ging het niet' en 'Wacht, ik laat het wel even zien'. ' Wanneer ouderen zo geprikkeld worden dat ze over hun schroom heenstappen en de vloer op komen, is het doel van *Spiegelbeeld* meer dan bereikt.

Werken met kinderen

Voordat de kinderen de ouderen ontmoeten,

krijgen ze een korte training van Boaz. Daarbij is zowel aandacht voor de ouderen, in de zin van 'Het ene huis is het andere niet, en af en toe is waar ze terechtkomen best heftig en ongemakkelijk', als voor de gebruikte werkvorm, of beter het ontbreken daarvan. Kinderen moeten weten dat er geen vast plan is,' vertelt Boaz. 'De mogelijkheden zijn eindeloos, want we werken met en reageren op het moment.'

'De mogelijkheden zijn eindeloos, want we werken met en reageren op het moment.'

Binnen *Spiegelbeeld* werkt de groep klassikaal. Als kennismaking gebruikt Boaz een oefening waarbij jong en oud naar elkaar zwaaien en vervolgens op muziek elkaars bewegingen nadoen.

Het wederzijds spiegelen, een verwijzing naar de programmatitel, en raden van elkaars namen zorgt ervoor dat de generaties met elkaar in contact komen. Sommige kinderen willen aanvankelijk heel graag meedoen, maar eenmaal binnen de muren van een zorginstelling blijken ze het best spannend te vinden. 'Het fijne van kinderen is dat dit soort spelletjes werken, het ijs breekt heel snel,' merkt Boaz. Achteraf hebben de meeste kinderen het leuk gevonden, al geven sommige aan liever toneel te spelen met leeftijdsgenoten. Boaz snapt dat wel. 'Je moet het in een huis wat rustiger houden en het tempo ligt wat lager, dat vinden kinderen niet altijd even makkelijk.' Hun ouders reageren heel positief, omdat kinderen door het contact met ouderen meer historisch besef krijgen en hun horizon verbreden.

**Gerrie Wams: Cultuur is zo waardevol voor ouderen – en voor ons werk.
Je doet jezelf en anderen tekort als je het niet doet!**

Onconventionele benadering

Naar eigen zeggen is Boaz gefascineerd door ouderen. 'Van kinds af aan heb ik een oneindige interesse in ze. Ik ben ontzettend nieuwsgierig en wil alles van ze weten. Natuurlijk ben ik met ouderen begaan, maar ik vind ze nooit zielig.' Boaz ziet ouderen niet als breekbare personen waar je als kasplantjes mee om moet gaan, iets wat volgens hem in de zorg vaak wel gebeurt. Simpele dingen, zoals een klontje suiker in de koffie doen, kunnen ouderen vaak nog prima zelf, maar worden hen al zo lang uit handen genomen, dat ze dat vergeten zijn. Boaz schudt ouderen dan wakker. 'Verzorgenden staan soms echt te flippen als ik weiger om iemands koffie om te roeren en met een knipoog zeg: 'Doe het lekker zelf!' Mijn benadering kan zeker lastig voor ze zijn.'

'We zien h e goed het is voor mensen – vaak nog voor ze zelf de smaak te pakken hebben – en willen dit zo graag een vervolg kunnen geven.'

Binnen korte tijd weet Boaz bij ouderen veel teweeg te brengen. 'Ik vraag  lles, van de eerste zoen tot hoe het er vroeger thuis aan toeging, waarbij – als het zo uitkomt – zelfs 'de eerste keer' ter sprake komt. Wat mensen vervolgens delen, daar zit een enorme eerlijkheid in!' Juist doordat ouderen met elkaar in gesprek komen over zaken waar vroeger absoluut niet over gesproken diende te worden, maakt dat de bijeenkomsten voor hen enorm waardevol zijn.

Het zorgpersoneel geeft bijvoorbeeld aan dat bewoners het na een half jaar nog over de voorstelling hebben en elkaar verhalen blijven vertellen. De energie is veranderd. 'Het feit dat mensen zeggen dat ze zichzelf mogen zijn, weegt altijd op tegen de risico's dat mensen misschien boos of geraakt worden,' aldus Boaz. 'Bovendien kun je spel en humor inzetten om conflicten te benoemen en zo ook te sturen.'

Kunstzinnig naoberschap

In het programma *Lang Leve Kunst* en *Naoberschap* coacht de Gruitpoort vrijwilligers, *naobers*, bij de uitvoering van kunstactiviteiten met ouderen. Naoberschap is Achterhoeks voor nabuurschap: een (van oudsher agrarische) gemeenschap waarin mensen elkaar met raad en daad bijstaan. De Gruitpoort geeft een nieuwe invulling aan deze 'burenplicht' door ouderen en naobers samen te brengen in hun passie voor kunst. Het concept kunstzinnig naoberschap is uniek in Nederland en krijgt veel landelijke belangstelling. Binnen het stimuleringsprogramma *Lang Leve Kunst* werd het dan ook als voorbeeldproject beschouwd. *Lang Leve Kunst* en *Naoberschap* heeft een breed bereik: zowel thuiswonende ouderen, vitaal en kwetsbaar, als ouderen in een zorginstelling kunnen meedoen.

Op de *Kunst & Naoberschapsacademie* leren vrijwilligers van professionele kunstenaars hoe zij kunstzinnig naober kunnen worden. Dat de verhouding ouderen-vrijwilligers bijna een op een

is, is te danken aan de vele amateurkunstenaars, verenigingen en scholen in de West-Achterhoek die meedoen. Al hebben de projecten zelf vaak een korte looptijd, veel vrijwilligers blijven voor langere tijd aan het programma verbonden. Zo komt structurele cultuurparticipatie op gang, waarbij de nadruk ligt op activiteiten in de directe omgeving.

Toekomstvisie

Het theaterproject *Spiegelbeeld* liep van september 2016 tot en met juni 2017. Onder dezelfde naam heeft de Gruitpoort binnen het programma van *Age Friendly Cultural Cities* een breder project opgezet, waarin naast theater ook dans, muziek, literatuur, beeldende kunst en interdisciplinaire kunstvormen aan bod komen. Deze uitgebreide versie van *Spiegelbeeld* steunt op twee projectteams: een team waarin ouderen en zorgprofessionals zitting hebben, en een team van professionele kunstenaars. Ouderen krijgen in hoge mate inspraak in het type activiteiten dat georganiseerd wordt en in de artistieke invulling en uitvoering ervan. Een eerste editie heeft inmiddels plaatsgevonden voor bewoners en

omwonenden van woonzorgcentrum Schavenweide in Doetinchem. In 2018 zal dit project op nog een andere zorglocatie worden uitgevoerd.

Voor thuiswonende ouderen blijft het volgens Gerrie intern erg soebatten om een structureel cultureel aanbod te bieden. 'Naar de zorg gaat gelukkig veel geld, maar de budgetten voor dagbesteding worden verder gekort.' Ze vindt het schrijnend dat juist de mensen die door het Wmo-beleid langer zelfstandig horen te functioneren, zo moeilijk in aanraking komen met kunst en cultuur. 'We zien h e goed het is voor mensen – vaak nog voor ze zelf de smaak te pakken hebben – en willen dit zo graag een vervolg kunnen geven.' Losse cultuurprojecten zijn een druppel op de gloeiende plaat. 'Of het op deze manier zin heeft? Ik vraag het me af,' zegt Gerrie. Of ouderen nu vitaal zijn of hulpbehoevend, zelfstandig wonen of in een zorginstelling, ze zijn allemaal gebaat bij een duurzame culturele aanpak. Sectoren kunnen alleen stelselmatig blijven samenwerken, als zij ook over voldoende financiële middelen beschikken.

Links

Age Friendly Cultural Cities (2017-2020)

Het programma *Age Friendly Cultural Cities* van het Fonds voor Cultuurparticipatie moedigt steden aan om hun cultuur- en Wmo-beleid beter af te stemmen op ouderen. Het programma is gericht op samenwerking tussen kunst, cultuur, zorg en welzijn en het bevorderen van (cultureel) ondernemerschap. Culturele instellingen kunnen subsidie aanvragen, waarna zij samen met een gemeente binnen Nederland een tweejarig traject doorlopen. Er zijn twee edities, 2018-2019 en 2019-2020, waaraan telkens vijf tot zeven steden meedoen.

www.cultuurparticipatie.nl/subsidies/age-friendly-cultural-cities.html

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)

Het LKCA heeft de afgelopen jaren heel veel informatie, onderzoek en praktische kennis verzameld over succesvolle projecten met, voor en door ouderen. Deze kennis wordt gedeeld via bijeenkomsten, website en publicaties. Daarnaast is het LKCA een actieve partner in nationale samenwerkingsverbanden als Lang Leve Kunst, Beter Oud en Coalitie Erbij.

www.lkca.nl/ouderen

Lang Leve Kunst

Lang Leve Kunst is een publiek-privaat samenwerkingsverband tussen Stichting RCOAK, Fonds Sluyterman van Loo, Fonds voor Cultuurparticipatie, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) en VSBfonds. De initiatiefnemers sloten samen met de Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk (NOV) en de ministeries van OCW en VWS het *Convenant Ouderen en Cultuur*. Dankzij het stimuleringsprogramma dat tussen 2013 en 2016 liep, hebben ruim 400.000 ouderen deelgenomen aan in totaal 950 culturele projecten en bezochten 3.250 professionals en vrijwilligers landelijke en regionale kennisbijeenkomsten.

www.langlevekunst.nl

Sport en Bewegen in de Buurt

Het programma *Sport en Bewegen in de Buurt* van het ministerie van VWS wil een sportieve samenleving bevorderen, waarin iedereen ervoor kan kiezen om actief en gezond te leven. Via de subsidie *Sportimpuls* bereiken sportinstellingen mensen die nog onvoldoende sporten en bewegen, kinderen met overgewicht en jeugd in lage inkomensbuurten. Daarnaast zijn buurtsportcoaches actief om zowel jong als oud in beweging te krijgen. Zij kunnen hierbij ook vormen van cultuur, zoals dans, inzetten. Het programma loopt tot en met 2018.

www.sportindebuurt.nl

Waardigheid en trots

Het ministerie van VWS stelt via het programma *Waardigheid en trots* extra middelen beschikbaar voor relevante dagbesteding. Persoonsgerichte zorg, die aansluit bij de wensen en mogelijkheden van de cliënten, staat voorop. Zorgaanbieders kunnen binnen de dagbesteding en vrijetijdsbesteding culturele activiteiten inkopen. Verder is de regeling bedoeld voor het versterken van de deskundigheid van zorgpersoneel in verpleeg- en verzorgingstehuizen. In dat kader kunnen culturele instellingen ingehuurd worden voor scholing en coaching van bijvoorbeeld activiteitenbegeleiders.

www.waardigheidentrots.nl

Wmo 2015/Wet maatschappelijke ondersteuning

Gemeenten moeten ervoor zorgen dat mensen zo lang mogelijk thuis kunnen blijven wonen en doen dit aan de hand van de *Wet maatschappelijke ondersteuning* (Wmo 2015). Gemeenten zijn onder meer verantwoordelijk voor de begeleiding en dagbesteding van kwetsbare ouderen en de ondersteuning van mantelzorgers. Als een zorg- of welzijnsinstelling onder de Wmo valt, kunnen zij culturele activiteiten vanuit het Wmo-budget financieren. Daarnaast kunnen mensen met een Wmo-indicatie hun persoonsgebonden budget inzetten om activiteiten in te kopen.

www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/zorg-en-ondersteuning-thuis/wmo-2015

Colofon

Interviews en tekst

Roos Stamet-Geurs, STAMET PROJECTS

Tekstcorrectie

Anita Twaalfhoven

Projectteam

Ingrid Smit (projectleider) en Angela van Dijk

Productiebegeleiding

Miriam Schout

Vormgeving

Tineke Kooistra, Studio10

Drukwerk

Drukkerij Libertas Pascal

Uitgever

Landelijk Kennisinstituut
Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)
Postbus 452 | 3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

ISBN 978-90-6997-159-9
© LKCA, Utrecht, maart 2018

Fotografen omslag

*Frank Blaauwboer, Ronald Falke, Ellen Geerts,
Vincent van den Hoogen, Karen Kikkert, Harrie
Ligtvoet, Anne van der Weijden en Hanneke Wetzer*

Fotografen binnenwerk

Pagina 4, 30, 31 *Cor Heijdenrijk*
Pagina 4, 32, 52, 53, 54, 55, 56, 57 *Ellen Geerts*
Pagina 5, 75 *Harrie Ligtvoet*
Pagina 5, 62, 67, 69, 71 *Mieke Wijnen*
Pagina 6, 26 *Diewke van den Heuvel*
Pagina 10, 11, 13, 14, 15 *Helène de Koekoek*
Pagina 19, 21, 22, 23 *Karen Kikkert*
Pagina 27 *Hanneke Wetzer*
Pagina 28 *Sas Schilten*
Pagina 36, 37, 39, 40 *Hester Blankestijn*
Pagina 44,45 *Chris de Ruig*
Pagina 46, 49 *Archief Dienst Ruimtelijke
Ordering Amsterdam*
Pagina 48 *Lisa Lalieu*
Pagina 76 *Frank Blaauwboer*
Pagina 79 *Martijn Thierry*
Pagina 83, 84, 87 *Olga Mulder*
Pagina 88, 101, 102, 104 *Vincent van den Hoogen*
Pagina 93, 94, 95, 97 *Anne van der Weijden*
Pagina 95 *Coco Plooijer*
Pagina 109, 111 *Marian Oosterink*
Pagina 113 *Ronald Falke*

Het LKCA heeft getracht om de credits van het gebruikte beeldmateriaal te achterhalen. Mochten de credits niet goed vermeld staan, neem dan contact op met het LKCA.

voor professionals die werken voor cultuur
op school of in de vrije tijd